Дружини, коріться!

В англомовному світі євангельських християн (євангелікалів) — у всіх конфесіях — щонайменше раз на місяць виходить нова книжка про питання статей і про всі пов'язані з ним теми: гендер, трансгендерність, шлюб, родина, аборти, кривдження, домашнє насильство в християнських шлюбах тощо. У Німеччині такі книжки виходять рідше: там зручно влаштувалися в status quo. Може, три книжки на рік беруться за цю тему.

Християнським світом прокочуються бурхливі хвилі, і це достатній привід у кожному поколінні наново ставити собі ці питання й наново зрозуміти — для себе, для свого шлюбу й своєї церкви, — як ми повинні й можемо жити у стосунках між статями. Християни орієнтуються на Ісуса й апостолів, а отже, на Біблію.

Як відомо, багато консервативних християн загалом розуміють стосунки між статями так, що Адам, а з ним і кожен чоловік, має вищу, відповідальнішу провідну роль щодо Єви та жінки як такої. Тому жінка кориться й не має жодних або має лише кілька служінь у церкві. Вона не проповідує й не навчає. Це вчення церковної історії — не першого й другого століття, але починаючи звідти й аж до кількох десятиліть тому. І багато хто думає, що це Божа істина, правильне вчення й правильна життєва практика. Мотив цього — вірність Біблії, без сумніву. Лише коли цю чоловічу домінацію принципово ставлять під сумнів, виявляються шаблони мислення, яких доти ніхто не помічав.

У США цей погляд обстоюють новіші рухи, як-от T4G і Gospel Coalition, а найбільше — південні баптисти (Southern Baptists; Данверська заява — The Danvers Statement). Ґрудем (Grudem), Мур (Moore), Пайпер (Piper), Шрайнер (Schreiner), Кестенбергер (Köstenberger), Де Янг (DeYoung), Келлер (Keller), Карсон (Carson), Стормс (Storms), Макартур (MacArthur) і Страух (Strauch) — відомі постаті, які відстоюють цей — на мою думку, докорінно хибний — погляд. Я й сам довго дотримувався цього погляду й навчав його, і ціную більшість названих братів та їхні екзегетичні праці. Розбіжність стосується цієї теми чоловіка й жінки (і кальвінізму, який вони сповідують, але це тут не має значення).

У Німеччині ініціативи й видавництва вважають себе покликаними йти за цими провідниками, наново освіжати ці тези й подавати їх як біблійну істину. Назву тут деякі з них, чию «вірність Біблії» я й сам у більшості пунктів поділяю, але не в цій темі чоловіка й жінки: E21, EBTC, видавництво 3L, видавництво CLV, видавництво CSV, CV Dillenburg, Betanien тощо, закриті (ексклюзивні) та вільні зібрання братів, церкви російських німців (переселенців із колишнього СРСР), частково також FeG та EFG (вільні євангельські церкви та баптистські церкви), усі церкви, перелічені на KFG.org.

Цей документ містить два розділи з книжки південноафриканця Террана Вільямса (Terran Williams) «How God Sees Women: The End of Patriarchy». Він сам — пастор великої церкви й донедавна дотримувався комплементаристського погляду, тобто ієрархічного підпорядкування жінки, — щоправда, у поміркованій формі, — і йшов за згаданими вище американськими братами. Аж поки ще раз ґрунтовно не взявся за біблійні тексти й мусив повністю відкинути цей погляд. Схоже або майже так само сталося і зі мною. Із цього постала книжка, яка ще раз проливає світло на тему й просто спростовує цей патріархальний і комплементаристський погляд.

Hans-Jörg Ronsdorf, квітень 2022 р., доповнено в жовтні 2026 р.

Уся книжка тепер доступна німецькою мовою

Terran Williams: Wie Gott Frauen sieht. Biblische Perspektiven jenseits von Macht und Tradition (Як Бог бачить жінок. Біблійні перспективи поза межами влади й традиції). Kirche für Alle, 2026.

Книжка в м'якій обкладинці, 18,80 € (ISBN 978-3-9826027-8-3): https://www.amazon.de/dp/3982602785

Електронна книжка Kindle, 9,80 €: https://www.amazon.de/dp/B0HDPLZJ3C

Більше про книжку: https://www.hans-joerg-ronsdorf.de

Два наступні розділи — розділ 8 «Дружини, коріться» і розділ 9 «Бог, Який іде людям назустріч» — це текст цього німецького видання.

8

Дружини, коріться

«Подружжя не перебуває ані в ієрархічних стосунках одне з одним, ані не розділене на автономні одиниці, кожна з яких робить, що їй заманеться. Навпаки, шлюб — це стосунки взаємної покори». Річард Гейз (Richard Hays)[1]

«Ми повинні готувати наших дочок до того, що колись вони коритимуться своїм чоловікам». Коли я нещодавно почув, як одна мати сказала це моїй дружині, це справді змусило мене замислитися. Невже я справді маю навчити свою доньку Айві (Ivy) колись коритися своєму чоловікові? Тема «провід — покора» у власному шлюбі й так досить особиста. Але коли мені доводиться ду-

мати про те, чого навчити своїх дітей про шлюб, я ще більше відчуваю обов'язок навчати правильного.

Однопунктовий комплементаризм

Лише під час дослідження для цього й наступного розділу я остаточно й повністю попрощався з думкою, що Божий ідеал для всіх шлюбів містить бодай найм'якшу форму влади й покори між чоловіком і дружиною. Через те, що я прочитав в Ефесян 5, я довго думав, що жертовний провід чоловіка щодо дружини має віддзеркалювати жертовний провід Христа щодо Його Церкви.

Однопунктовий комплементаризм стверджує, що жінки в церкві й у суспільстві можуть керувати чоловіками, тоді як дружини мають виявляти певну однобічну покору своїм чоловікам.[2] Цим він відрізняється від *двопунктового комплементаризму*, який вимагає покори жінки і в шлюбі, і в церкві. Цікаво, що багато богословів і церков у всьому світі дотримуються однопунктового комплементаризму.[3]

Можу уявити, що багато прихильників двопунктового комплементаризму, які читатимуть цю книжку, дадуть себе переконати й відмовляться від виключення жінок із церковного керівництва, але, можливо, і далі триматимуться певної форми «влада — покора» в шлюбі. Оскільки я сам кілька років обстоював цю позицію, я добре це розумію.

Коли подальше вивчення Ефесян 5 спонукало мене відмовитися й від однопунктового комплементаризму, це, цікаво, не принесло суттєвих змін у мій шлюб. Як я ще поясню, я зрозумів, що у своєму шлюбі вже був більш-менш мутуалістом (прихильником взаємності чоловіка й дружини). Бо якщо мій майже двадцятирічний досвід шлюбу чогось мене й навчив, то ось чого: рівноправний шлюб набагато бажаніший, ніж шлюб, у якому один партнер провадить, а інший іде слідом. І це попри численні гарні гасла про «християнський» шлюб, які я та інші так часто проповідували, наприклад: «Він жертвує собою — вона поступається; він провадить — вона йде слідом; він ініціює — вона підтверджує».[4]

Хоча Ісус жодним словом не згадує про провідну роль чоловіка щодо дружини,[5] Павло, схоже, має про це чимало сказати, особливо в Ефесян 5 — тексті, якому передусім присвячено цей розділ. Ідеться про такі вірші (LUT — переклад Мартіна Лютера, німецький переклад Біблії):

21 Коріться один одному у страху Христовому.

22 Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві. 23 Бо чоловік — голова дружини, як і Христос — Голова Церкви: Він спас її як Своє тіло. 24 Але як Церква кориться Христові, так і дружини нехай у всьому коряться своїм чоловікам. 25 Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву й віддав Себе Самого за неї, 26 щоб її освятити. Він очистив її купіллю води в слові, 27 щоб приготувати Собі Церкву славну, що не має плями, чи зморшки, чи чогось подібного, але щоб вона була свята й бездоганна. 28 Так і чоловіки повинні любити своїх дружин, як власне тіло. Хто любить свою дружину, той любить самого себе. 29 Бо ніхто ніколи не мав ненависті до власної плоті, а живить і доглядає її, як і Христос Церкву. 30 Бо ми члени Його тіла. 31 «Тому покине чоловік батька й матір і пристане до своєї дружини, і будуть двоє одним тілом» 32 Ця таємниця велика; а я кажу це про Христа й Церкву. 33 Тому й ви: кожен нехай любить свою дружину, як самого себе; а дружина нехай шанує свого чоловіка з благоговінням.

Коли я працював із цим розділом, мені спали на думку слова К. С. Льюїса (C. S. Lewis): «Багато хто … помічає, що серце мимоволі співає, коли вони опрацьовують складний богословський текст із

люлькою в зубах і олівцем у руці». Ефесян 5 — саме такий складний текст, насичений богослов'ям, і я займаюся ним уже багато років. Є три причини, чому я так ґрунтовно ним займався.

Перша причина: мої найважливіші земні стосунки — це стосунки з дружиною. Я хочу виконувати Боже слово й застосовувати Божу мудрість у своєму шлюбі, а цей уривок — один із найважливіших біблійних текстів про шлюб, тож я хочу правильно його зрозуміти.

Друга причина: прочитання цього уривка, за яким «чоловік провадить, а дружина йде слідом», суперечить моєму власному досвідові й моєму сприйняттю культури. Поясню докладніше: я одружений із жінкою, яка так само освічена й компетентна, як і я, — а в багатьох аспектах навіть більше. Вона краще за мене дає раду фінансам і нині заробляє більше, ніж я; вона краще за мене оцінює емоційні й практичні потреби наших дітей; і вона від природи краще за мене вміє провадити групи людей. Крім того, Бог, схоже, говорить із нею про нашу родину й наше служіння стільки ж, скільки й зі мною. Якби я утверджував свою провідну роль щодо неї, це здавалося б мені не лише свавільним, а й порушенням наших стосунків і приниженням її компетентності. Якщо чесно, мені здається набагато кращим співпрацювати з нею *як із рівноправною партнеркою*, ніж пропонувати їй свій провід.

Третя причина, чому я боровся з цим уривком, така: навіть видатні коментатори Біблії доходять різних висновків щодо його змісту, а пастори — різних висновків щодо того, як застосовувати свої переконання до конкретного шлюбу. Хоч якими простими здаються слова на перший погляд, при ближчому розгляді Ефесян 5 ставить більше питань, ніж дає відповідей. Погляньмо лише на перші кілька віршів: чому Павло починає свої міркування про подружні стосунки з вірша про взаємну покору? Що означає «голова»? Що означає «коритися»? Чи має слово «коритися» те саме значення у віршах 21 («Коріться один одному»), 22 (дружини, коріться своїм чоловікам) і 24 (Церква кориться Христові)? І що конкретно означає для дружин коритися своїм чоловікам «у всьому»?

Я розгляну ці питання на прикладі чотирьох різних тлумачень, або «поглядів». Оскільки три чверті уривка в Ефесян 5 звернено до чоловіка, я визначатиму кожен погляд за тим, чого він вимагає від чоловіка-християнина. Ці чотири погляди бачать чоловіка як того, хто ухвалює рішення (погляд 1), як того, хто має вирішальний голос (погляд 2), як слугу своєї рівноправної партнерки (погляд 3) і як відкупленого *paterfamilias* (погляд 4).

Погляд 1: Чоловік зазвичай ухвалює рішення

Це погляд Вейна Ґрудема (Wayne Grudem). Він пише, що словами «Коріться один одному» в Ефесян 5:21 Павло має на увазі не те, що всі християни повинні коритися всім християнам, а лише те, що всі християни повинні коритися тим, хто має законну владу над ними. Іншими словами: покора стосується дружини щодо чоловіка, але аж ніяк не навпаки.

Він каже, що «голова» у словах «чоловік — голова дружини» означає «влада над». Павло, мовляв, зобов'язує чоловіків брати на себе провід над своїми дружинами, а дружин закликає приймати цей провід. Коли Павло говорить про те, що чоловік віддає своє життя за дружину, як Ісус зробив це для Церкви, це означає, що він закликає чоловіка не лише любити дружину, а й з любов'ю провадити її. І коли Павло зрештою цитує Буття 2:24, то, за Ґрудемом, він обґрунтовує владу чоловіка над дружиною розповіддю про панування Адама над Євою ще до гріхопадіння.

Щодо практичних наслідків усього цього Ґрудем розповідає нам, як утілює це у власному шлюбі:

У кожному рішенні, великому чи малому, і незалежно від того, згодні ми чи ні, відповідальність за рішення завжди лежить на мені. (Я говорю тут про рішення, які стосуються нас обох, а не про особисті рішення, які кожен із нас ухвалює у своїй сфері відповідальності.) Я не поділяю думки, що роль чоловіка як голови виявляється приблизно раз на десять років, коли чоловік і дружина не можуть дійти згоди. На мою думку, роль чоловіка як голови важлива в кожному рішенні, яке подружжя ухвалює протягом свого подружнього життя. Якщо чоловік справді є головою, то існує мовчазна згода, що осередок процесу ухвалення рішень — чоловік, а не дружина. І хоча часто буває багато обговорень і треба зберігати взаємну пошану й уважність, відповідальність за рішення зрештою лежить на чоловікові.[6]

Джон Пайпер (John Piper) здебільшого поділяє цей погляд. Він з теплотою згадує шлюб своїх батьків, у якому рішення зазвичай ухвалював батько:

Коли батько приходив додому, він явно був головою родини. Він молився перед їжею. Він скликав родину на спільну молитву. Він возив нас до недільної школи й на богослужіння. Він кермував автомобілем. Він визначав, де ми сядемо. Він вирішував піти на обід до Howard Johnson's. Він підводив нас до столу. Він кликав офіціантку. Він оплачував рахунок. Саме з ним нам доводилося мати справу, якщо ми порушували сімейне правило чи були неввічливі до матері. Це були найщасливіші часи для нашої матері. О, як вона раділа, коли тато був удома! Вона любила його провід. Згодом я дізнався, що Біблія називає це «покорою».[7]

Більшість популярних християнських книжок про шлюб обстоює цей погляд. В одній із них, наприклад, сказано: «Чоловік … відповідає за важливі рішення в домі. … Відкрита й чуйна дружина охоче … віддає свою свободу за його любов, його шанування, його захист і його забезпечення».[8] Інша поділяє цю думку: «Чоловік може мати багато начальників поза домом, але вдома він має нагоду доброзичливо здійснювати владу й отримувати повагу, яка йому належить».[9]

Перш ніж перейти до інших поглядів, хочу сказати ось що: аж до 1980-х років майже всі екзегети Біблії й християни читали Біблію саме так. Тож це погляд, який треба сприймати серйозно.

Але скажу чесно: такий підхід став би смертю для мого шлюбу! Як пастор я ніколи не обстоював цього погляду. Безсумнівно, Ґрудем і Пайпер мали інший життєвий досвід, ніж я. Однак я не можу уявити собі близьких стосунків, у яких одна людина ухвалює всі або більшість рішень, що стосуються обох. Я доходжу висновку: або подружжя, які дотримуються цього погляду, через своє виховання чи культуру віддають перевагу «традиційному шлюбові» минулих часів, або в них чоловік — природжений лідер, а дружина — природжена послідовниця. Але не кожен шлюб так влаштований, і вже точно не наш із Джулі (Julie). Я радий, що пастори й богослови останніми десятиліттями запропонували видозмінену форму цього погляду. Дехто називає її «м'яким комплементаризмом», а я називаю її «чоловік із вирішальним голосом».

Погляд 2: Чоловік із вирішальним голосом (у рідкісних випадках)

У своєму бестселері *The Meaning of Marriage* [Значення шлюбу] Тімоті та Кеті Келлер (Timothy and Kathy Keller) обстоюють м'який варіант комплементаристського шлюбу. Цілий розділ вони присвячують тому, що Павло — на відміну від Ґрудема — подає ролі статей у шлюбі у вірші 21 як вияв взаємної покори. Келлери визначають її як рішення смиренно служити іншому й догоджати йому:

У Филип’ян 2:2-3 Павло прямо каже, що серед християн «у смиренні кожен має вважати іншого вищим за себе». … Ми повинні вважати інтереси інших важливішими за власні. В іншому місці він каже, що ми повинні «не собі догоджати», а «догоджати ближньому на добро, на збудування. Бо й Христос не Собі догоджав» (Римлян 15:1-3). Павло навіть вимагає від християн, щоб вони були одне для одного «douloi» (Галатів 5:13) — буквально: рабами. … Чи ми чоловік, чи дружина, ми маємо жити не для себе, а для іншого. І це найважче, але й найважливіше завдання чоловіка чи дружини в шлюбі.[10]

Згідно з цим поглядом, взаємну покору слід розуміти в обох напрямках: тоді як у віршах 22-24 Павло закликає дружин коритися своїм чоловікам, у віршах 25-29 він пояснює чоловікам, як вони мають коритися своїм дружинам (у жертовній любові).

Попри взаємну покору, Келлери й далі обстоюють роль чоловіка як голови. Вони роблять це, переходячи від формулювання про чоловіка, який перебуває у взаємній покорі зі своєю дружиною, до формулювання про чоловіка, який кориться «ролі лідера-слуги».[11] (Мушу тут зауважити, що слово «коритися» вжито тут сумнівно, бо воно має інше значення, ніж у думці про взаємну покору: коритися *ролі* — це зовсім не те саме, що коритися *людині*.)

На щастя, Келлери обстоюють набагато м’якший різновид проводу, ніж те, що в минулих століттях розуміли під покорою дружини: «Коли обидві сторони не можуть дійти згоди, але рішення треба ухвалити, [чоловік] має право віддати вирішальний голос і (тим самим) узяти на себе більшу відповідальність за рішення».[12] В іншому місці Тімоті Келлер називає це правом чоловіка «скасувати» заперечення своєї дружини, маючи «останнє слово».[13] Іншими словами: *лише в разі незгоди, а не в повсякденних рішеннях* чоловік має ухвалювати рішення.

Як давній «м’який» комплементарист, я, як і багато інших прихильників цього напряму, застосовував це вчення, кажучи, наприклад: «Час від часу, у дуже рідкісних випадках, треба ухвалити рішення. Якщо ви не можете дійти згоди, дружина має попросити чоловіка ухвалити рішення в цій справі». Мій друг Алан Фроу (Alan Frow), впливовий пастор-комплементарист у Південній Каліфорнії, каже, наприклад, що майже всі рішення в його шлюбі ухвалюються спільно; і продовжує: «Я одружений 25 років, і за цей час моя дружина лише п’ять разів сказала мені: «Ми не можемо дійти згоди. Ти — провідник, тож іди й шукай Бога»».[14]

У моєму власному шлюбі минали роки, а мені не доводилося користуватися своїм «правом ухвалювати рішення», бо ми завжди знаходили згоду. *Але це означає також, що моя «провідна роль» щодо Джулі та її обов’язок мені «коритися» в нашому реальному житті практично не існували.*

Сумніви щодо моделі вирішального голосу

Для багатьох прихильників м’якого комплементаризму — я сам був одним із них багато років — важка праця богословського перегляду власної позиції навряд чи здається вартою зусиль. Майже кожного дня року їхній тип шлюбу точнісінько такий самий, як у мутуалістів. Насправді я, можливо, довше тримався б погляду Келлерів (і з розумінням ставлюся до інших, які досі його тримаються), якби не почав запитувати себе, *чи справді навіть м’яка форма влади й покори є Божим ідеалом для всіх шлюбів.* Насправді в мене навіть п’ять серйозних застережень.

По-перше: якщо ми подаємо покору дружини владі її чоловіка як ідеал, то тим легше ігнорувати її важливий внесок у церкві й у суспільстві. Попри м’яку позицію комплементаристів, коли вони на-

голошують, що покора дружини стосується лише її чоловіка, а не всіх чоловіків, вони все ж використовують цей пункт, щоб доводити: жінки, яких удома треба провадити, не повинні брати на себе провідну роль у церкві.[15] Фроу, наприклад, цілком слушно каже, що ролі в шлюбі в межах родини — це «таємниче віддзеркалення»[16] стосунків між Христом і Церквою. Він визнає, що жінки можуть виконувати провідні завдання в суспільстві, але доходить висновку, що «в Божій родині це таємниче віддзеркалення має ставати видимим».

Але чи виправданий цей стрибок? В Ефесян 5 Павло каже, що єдність чоловіка й жінки — це «таємниця», яка вказує на єдність між Христом і Церквою. Чому ж тоді комплементаристи вважають, що мають свободу огулом переносити цю «таємницю» на цілу спільноту, так що старійшини (пресвітери) чоловічої статі якимось чином представляють Ісуса як чоловіка Церкви (а отже, самі мусять бути чоловіками), тоді як решта церкви представляє наречену (що дивним чином відходить від аналогії, бо до неї входять і жінки, *і чоловіки*)? Крім того, уявлення, що старійшини церкви представляють чоловіка Церкви, небезпечне й небіблійне — особливо тому, що цю роль явно має лише Ісус. Якщо ми продумаємо аналогію між шлюбом і церквою далі, то провідники церкви щонайбільше мають виконувати роль друга Молодого — Ісуса, як Іван Хреститель в Івана 3:29.

По-друге: я запитував себе, чому Павло — згідно з комплементаристським поглядом на шлюб — мав би подавати як ідеал саме той ієрархічний порядок, який виник лише через гріхопадіння і наслідки якого Бог оголосив не як обітницю, а як зловісне передбачення: «Він пануватиме над тобою».[17]

По-третє: мене щоразу жахає, як часто в християнських шлюбах трапляється доведене насильство з боку партнера. Соціологи, як-от Елейн Сторкі (Elaine Storkey), дотримуються думки, що аж ніяк не допомагає, коли покору жінки навчають як Богом установлену норму. Навіть коли чоловіки чують, що мають здійснювати свою владу «лагідно», уявлення про Богом установлену чоловічу владу іноді заохочує їх «відкрито чи несвідомо вірити в чоловічі привілеї та претензії. Через це чоловіки привласнюють собі права на свободи, статус і думки, які не стосуються їхніх партнерок».[18] Якщо вони не належать до найбільш освяченого різновиду чоловіків, то, не вважаючи своїх партнерок по-справжньому рівними собі, вони радше схильні ставитися до них як до нижчих — нехай навіть лише трохи.[19]

В Африці, де я живу, масштаби гендерного насильства просто жахливі. Я чув історії про християн-чоловіків, які б’ють своїх дружин за непослух (і навіть про пастора, який б’є жінку зі своєї церкви, бо вона не слухається свого чоловіка). До того ж деякі дослідження[20] показують, що вчення про покору жінки підвищує ймовірність того, що жінка, яку кривдять, залишатиметься в шлюбі з насильством. Крім того, церкви, до яких такі жінки звертаються по допомогу, часто відраджують їх розлучатися зі своїм мучителем. Якщо це вчення — Божий ідеал, запитував я себе, чому воно, щойно досягає християнських вух, так часто завдає шкоди?

По-четверте: хоч як я віддаю перевагу м’якому комплементаризмові (комплементаризм — погляд, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам) перед жорсткішою формою, мені довелося визнати, що це цілком нове творіння. Якщо тлумаченню, яке веде до помірковано комплементаристського шлюбу, лише приблизно півстоліття, то воно навіть молодше за тлумачення, яке веде до мутуалістичного шлюбу. Хоча я вдячний за цей новий м’який комплементаризм у дусі Келлерів, я мушу погодитися з богословами-комплементаристами, як-от Ґрудем (Grudem) і Рассел Мур (Russell Moore), коли вони припускають, що цей підхід насправді більше схожий на мутуалістичний, ніж на комплементаристський шлюб. Якщо тверезе тлумачення тексту

вимагає, щоб рішення регулярно ухвалював я, а моя дружина мені корилася, то ми справді ніколи не жили в «біблійному» шлюбі, а радше в шлюбі, який «підтримує взаємну покору в рівноправному подружньому партнерстві», де рішення ухвалюють «шляхом пошуку консенсусу», — саме так Мур визначає «феміністичний», а аж ніяк не «біблійний» чи комплементаристський шлюб.[21] Якщо Ґрудем (та історичний погляд) мають рацію, то або Бог хоче, щоб я змінив свою поведінку й ухвалював більше рішень замість своєї дружини, або я мушу змінити своє богослов'я. Далі жити всупереч тому, у що ми віримо, було б чистою непослідовністю.

По-п'яте: на питання «*Чому* дружина має коритися?» немає, на мою думку, задовільної відповіді. Погляд 1 може видаватися багатьом із нас сьогодні дивним, але століттями він був цілком логічним: у культурі й у церковному вченні панувало переконання, що жінки нижчі за чоловіків і тому їх треба провадити для їхнього ж добра. Однак від 1960-х років ці уявлення застаріли і в культурі, і в церкві. Ми всі знаємо багато жінок, розумніших і рішучіших за своїх чоловіків. Отже, не може бути, що вони гірші в ухваленні рішень. То чому ж?

Келлери мають на це відповідь: «Відповідь на це питання — зустрічне питання: «Чому Христос віддав владу Отцеві?»» На їхню думку, покора дружини владі свого чоловіка має віддзеркалювати стосунки між Христом і Отцем. Але, як я вже пояснив у розділах 3 і 6, це неправильно зображає стосунки в Трійці. До того ж тут не враховано того факту, що Писання ніде не ставить знака рівності між тим, як Син віддає владу Отцеві, і тим, як дружина віддає владу своєму чоловікові.

Джон Пайпер (John Piper) дає іншу відповідь: покора дружини-християнки своєму чоловікові показує світові, який спостерігає, покору Церкви Христові. Це звучить гарно, але при ближчому розгляді виявляється: це працює лише з поглядом 1, де чоловік провадить свою дружину кожного дня їхнього життя. Погляд 2 — погане зображення того, як Христос провадить Церкву: якщо Ісус — наш Господь, то ми погоджуємося на Його щоденний провід, а не на м'яке спільне ухвалення рішень, у якому ми лише час від часу, коли не можемо дійти згоди, дозволяємо Ісусові викласти Свій козир.

Хоча богослови, як-от Келлер (Keller) і Пайпер, намагаються навести богословські підстави, багато пасторів, часто прагматичніших, виправдовують владу чоловіка таким аргументом: оскільки все, що має дві голови, — це потвора, важливо знати, хто зрештою залишиться крайнім [у відповідальності]. Але цієї підстави я не можу прийняти. Хочу пояснити чому.

«Хто зрештою залишиться крайнім?»

Невже в стосунках двох людей справді завжди лише одна людина мусить нести відповідальність, бо інакше шлюб розпадеться? Я розумію, що спортивній команді потрібен капітан, армії — генерал, а підприємству — генеральний директор. Але двом людям у союзі «одного тіла», які в ідеалі, як сказано в Буття 2:25, живуть одне з одним «нагими», тобто свідомо вразливими, навряд чи потрібен ватажок! Навпаки, вони мають цілковито зобов'язатися любити одне одного й служити одне одному як рівноправні партнери.

Love and Respect, дуже впливова християнська книжка про шлюб, формулює цей аргумент так: «Шлюб із двома рівноправними головами приречений на поразку. Це одна з головних причин, чому сьогодні так багато людей розлучається».[22] Але де докази цього безпідставного твердження? Я охоче прочитав би більше досліджень на цю тему. Нещодавнє дослідження, у якому взяли участь 21 000 заміжніх і розлучених християнок, що регулярно відвідують церкву, доходить протилежного висновку: «Подружжя, у яких рішення ухвалює один партнер — навіть якщо він перед

тим обговорює їх з іншим партнером і питає його думки, — розлучаються у 7,4 раза частіше, ніж подружжя, які ділять між собою право ухвалювати рішення».[23]

Багато християн знають це інтуїтивно, незалежно від своїх богословських поглядів. Із тисяч опитаних приблизно 40 % вважали, що чоловік має право вирішального голосу, а приблизно 60 % були думки, що дружина має любити свого чоловіка, корячись йому. Проте лише 17,3 % подружніх пар справді живуть так, що чоловік має останнє слово. Натомість 78,9 % шлюбів обходяться без права вирішального голосу, тобто партнери ухвалюють рішення разом або відкладають їх, коли не можуть дійти згоди.

Тут ми маємо справу з двома дилемами, яких пастори, як-от я, воліли б не помічати. По-перше: існує розрив між переконаннями й поведінкою людей, яких ми провадимо. Більшість християн хоч і вірять, що саме чоловік ухвалює рішення або має вирішальний голос у разі незгоди, але більшість не діє відповідно. По-друге: «Хоча багато християнських подружніх пар вірять, що право ухвалювати рішення має чоловік, *ця віра не шкодила подружжю, доки її не почали втілювати на практиці.*» Чи повинні пастори, як-от я, наполягати, щоб Божі люди почали практикувати те, у що вірять, чи ми поставимо під сумнів те, у що навчили їх вірити? Якщо я як пастор справді хочу найкращого для подружніх пар, які проваджу, то мушу подивитися в очі кільком жорстким фактам:

Коли жінки відчувають, що їх не вислуховують і що їхня думка не така важлива, як думка їхнього чоловіка, імовірність розлучення в 26 разів вища. … Навіть якщо чоловік питає думки своєї дружини, у шлюбах, у яких право ухвалювати рішення має він, його думка за визначенням важить більше, ніж її. А коли жінки відчувають, що їхня думка не має такої самої ваги, як думка їхнього чоловіка, шлюб імовірніше розпадається.[24]

І навпаки, взаємність у шлюбі має явні переваги: «У подружжях, які ухвалюють рішення разом, дружини більш ніж у чотири рази частіше зараховують себе до 20 % найщасливіших шлюбів, ніж до 20 % найнещасливіших. До того ж вони мають на 67 % вищу ймовірність часто переживати оргазм під час сексу».[25] Ці результати опитування підтверджують, що найкращі шлюби (і шлюби з найкращим інтимним життям) — це ті, у яких проблеми свідомо розв’язують разом і в яких у разі незгоди приділяють потрібний час і дбайливість, щоб дійти згоди.

Я можу зрозуміти, що керівникові провідної команди з, скажімо, десяти людей іноді доводиться виконувати роль того, хто ухвалює остаточне рішення. Однак нам слід остерігатися переносити динаміку ухвалення рішень у підприємстві на шлюб, який складається лише з двох людей, пов’язаних набагато більше на міжособистісному, ніж на функціональному рівні, і які зобов’язалися жити в єднанні душ.

До того ж: як часто подружжя взагалі потрапляють у ситуацію, коли треба ухвалити важливе рішення, а часу дійти згоди немає? Зазвичай часу на рішення досить. Або ж подружжя довіряється тому з партнерів, хто в цій сфері має найсильніше переконання чи найбільші фахові знання. Якщо ж подружжя все одно не доходить згоди, це показує, що обоє переконані у своїй думці. *Те, що чоловік саме в цю мить, коли думки найбільше розходяться, наполягає на своєму, здається мені найгіршим розв’язанням!* Хіба в подружжя немає можливості обговорювати цю справу доти, доки не буде досягнуто консенсусу? Доки не настане ясність, краще продовжувати розмову, а тим часом і чоловік, і дружина мають у молитві шукати найкращого розв’язання, питати поради в інших і намагатися по-справжньому вислухати одне одного.[26]

Мій досвід підводить мене до такого висновку: якщо я застосовую свою владу саме тоді, коли моя дружина має думку, у якій настільки переконана, що заперечує мені, то це рівнозначно саботажу стосунків. На відміну від Алана Фроу (Alan Frow), який пригадує п'ять випадків, коли дружина просила його викласти козир, я пригадую лише один-єдиний випадок, коли я ухвалив важливе рішення, попри вагання Джулі (Julie). Але навіть у цьому конкретному випадку вона радше довірилася моєму переконанню, ніж просто прийняла мою владу. Коли я так про це думаю, то пригадую ще багато ситуацій, коли я намагався ухвалити остаточне рішення всупереч її думці — лише для того, щоб наштовхнутися на її рішучий спротив. На щастя, щоразу я прислухався до неї, і ми відкладали остаточне рішення. Озираючись назад, я думаю, що зруйнував би її довіру, якби, попри її слушні застереження, намагався утвердити свою владу.

Цим я хочу сказати, що в мене виникли серйозні сумніви щодо погляду 2! Що старшим я стаю і що більше подружніх пар я супроводжував як пастор і друг, то важче мені ігнорувати ці застереження. Я дійшов висновку: те, як ми з Джулі живемо в шлюбі перед Богом і як навчаємо наших дітей поводитися зі своїми чоловіками чи дружинами й дозволяти їм поводитися з собою, — настільки важлива тема, що краще подивитися в очі слабким місцям навіть погляду «вирішального голосу» й бути відкритими до інших можливих тлумачень Ефесян 5. Коли я це зробив, то знову відкрив для себе радість не просто поверхово читати складні уривки, як-от Ефесян 5, а копати глибше й питати не лише, що каже текст, а й чому він це каже і до кого він спочатку був звернений.

Погляд 3: Чоловік як слуга рівної йому партнерки

Перш ніж я ґрунтовно взявся за цей третій погляд, я вважав, що це цілком очевидна спроба обійти ясне вчення Ефесян 5. Я погодився б із Фроу, який підозрює, що за цим стоїть прагнення інтерпретаційно «перекрутити» біблійний текст. *Коли ж я нарешті ґрунтовно взявся за цей погляд, то з подивом виявив, що він справді переконливий* — не приклад екзегетичної акробатики, а плід украй потрібної, копіткої дрібної праці, якої вимагає ґрунтовне тлумачення. Богослов Філіп Пейн (Philip Payne) робить кілька спостережень щодо Ефесян 5, які роблять дуже ймовірним, що Павло справді прагне рівноправності й взаємності як основи шлюбу, а не — як можна подумати при поверховому читанні — проводу й покори.

По-перше, Павло ставить християнський шлюб у контекст взаємної покори. За Пейном, поєднання слова «коритися» (у значенні «ставити себе під іншого») зі взаємним виразом «один одному» (грецькою: ἀλλήλοις, *allelois*) — одне з найреволюційніших у суспільному плані й найвинахідливіших у мовному плані вчень Павла. Здебільшого слово «коритися» (грецькою: ὑποτάσσω, *hypotasso*) у Новому Завіті означає поступатися владі когось іншого. Але, поєднуючи його з «один одному», *Павло робить цю покору взаємною і тим самим зміщує її значення від визнання влади іншого до того, щоб ставати на служіння йому.* Це точно відповідає тому, що Павло раніше написав християнам в Ефесі: вони мають «терпіти один одного в любові» (4:2), бути «один до одного добрі, милосердні» і «прощати один одному» (4:32). Підстава, яку наводить для цього Павло, — те, що ми коримося один одному «у страху Христовому» (5:21, ELB — Elberfelder, німецький переклад Біблії). Це відсилає до початку розділу, де показано, що Христос став на служіння нам: «Христос полюбив нас і віддав за нас Себе Самого … як дар і жертву Богові на пахощі приємні» (5:2).

Затяті комплементаристи, які дотримуються погляду 1, заперечують це: і Вейн Ґрудем (Wayne Grudem), і Кевін Де Янг (Kevin De Young) намагаються спростувати взаємне значення — а саме,

що й чоловік має коритися своїй дружині. Вони кажуть, що «один одному» може означати й «одні іншим». Ґрудем, наприклад, посилається на вживання цього виразу у словах «люди вбиватимуть один одного» (Об'явлення 6:4) і каже, що це означає: «одні чоловіки вбиватимуть інших чоловіків». Але якби автор Об'явлення мав на увазі лише те, що одні чоловіки вбиватимуть інших, а самі не будуть убиті, він узагалі не вжив би слів «один одного». Де Янг посилається на інші тексти, у яких ужито вираз «один одного»,[27] що, на його думку, не містять взаємності. Однак при уважному розгляді вони, безперечно, її містять, як і кожне інше вживання «один одного» в Посланні до ефесян і в усьому Новому Завіті. Спроби Ґрудема й Де Янга спрямувати покору «один одному» лише в один бік (від підлеглого до того, хто має владу) зазнають невдачі. Навіть провідні богослови-комплементаристи, як-от Джордж Найт (George Knight) і Том Шрайнер (Tom Schreiner), мають щодо цього іншу думку.[28]

По-друге: Павло визначає, якої покори він очікує від дружин. Як уже згадано, є два види покори. З одного боку, існує *слухняна покора* підлеглого перед владою, наприклад громадянина перед своїм урядом.[29] З іншого боку, є *покора-служіння*, яку, як ми бачили, Павло має на увазі, коли говорить про взаємну покору.[30] Перша однобічна, і її можна вимагати. Друга може бути взаємною і завжди добровільна.

Коли Павло каже дружинам коритися своїм чоловікам, то який вид покори він має на увазі? Наша відповідь на це питання залежить від перекладу. Якщо ми відкриємо будь-яку [німецьку] Біблію, то побачимо в кінці вірша 21 крапку, а потім починається цілком новий абзац. Деякі переклади навіть вставляють між віршами 21 і 22 заголовок, як-от *«Чоловік і жінка в Божому порядку життя»* (SLT — Schlachter, німецький переклад Біблії). Але ця зміна абзацу чи вставлений заголовок затуманюють щось дуже важливе: *у грецькому тексті між віршем 21 і віршем 22 немає крапки.*

Насправді — і це мене приголомшило — у найдавніших грецьких рукописах, які ми маємо, слова «коритися» у вірші 22 взагалі немає. Причина в тому, що вірш 22 перебирає дієслово з вірша 21.[31] Грецький текст дослівно звучить так: «Коріться один одному у страху Христовому, дружини [зверніть увагу на відсутнє слово] власним чоловікам …». Іншими словами: *коли Павло тут каже дружинам коритися своїм чоловікам, він має на увазі той самий вид покори, який усі віруючі мають виявляти один одному.* Він не каже тут, що дружини мають бути особливим чином підпорядковані своїм чоловікам. Радше він має на увазі другий вид покори [покору-служіння], коли дружини вирішують смиренно служити своїм чоловікам і робити їм добро. Він уживає слово «коритися» востаннє в тому самому реченні, щоб потім указати на покору Церкви Христові. З огляду на вживання слова «коритися» у віршах 21 і 22 нам слід читати це так: «Як Церква в усьому *смиренно служить Христові й живе Йому на втіху*, так і дружини нехай у всьому *смиренно служать своїм чоловікам і живуть їм на втіху*» (вірш 24).[32]

По-третє, «голова» (грецькою: κεφαλή, *kephalē*) у цьому випадку, найімовірніше, означає не *владу*, а *джерело життя*. У сучасній німецькій мові «Haupt» (голова) метафорично означає владу: генеральний директор — «голова» підприємства, командир — «голова» підрозділу. Крім того, коли ми уявляємо буквальну голову буквального тіла, ми, сучасні люди, припускаємо, що голова, у якій міститься мозок, — це центр керування тілом. Через нервову систему вона надсилає тілу накази.

Ми мусимо поставити собі питання, що Павло мав на увазі, коли вибрав слово *kephalē*, і як його, імовірно, розуміли його перші читачі. Богослови-комплементаристи стверджують, що Павло порівнює Христа як голову з чоловіком і має на увазі владу чоловіка. Але при цьому не враховують,

що Павло, коли вживає це слово як метафору, найімовірніше, зовсім не має на думці цього значення. Так, Павло розумів, що Ісус Христос має владу над Церквою і над творінням, але коли він називає Ісуса *kephalē* тіла, то здебільшого підкреслює щось, що хоч і споріднене з владою, але означає не зовсім те саме. У Додатку 3 («Що означає kephalē (голова)»), який вам обов'язково варто прочитати, я пояснюю, що за часів Павла це слово, всупереч твердженню Ґрудема, зазвичай не означало влади.

Якого значення надає Павло цьому слову в Ефесян 5? Найважливіша підказка — те, що він уживає його як частину аналогії зі шлюбом, і то як цілком нове мовне творіння: *чоловік — голова дружини, яка є його тілом.* Грецьке слово «голова» вжито лише двічі у зв'язку зі стосунками чоловіка й жінки (тут і в 1 Коринтян 11:3). Мовознавці не мають єдиної думки щодо значення цього слова в обох випадках. У розділі 6 я обґрунтовую погляд, що в 1 Коринтян воно означає *гідне шани джерело життя*. Лише в Ефесян 5 це слово вжито у зв'язку з метафорою голови-*й*-*тіла*. Чи дає нам Павло якісь підказки щодо того, що він має на увазі під «головою дружини, яка є його тілом»?

Так, дає! Первісна грецька будова речення у вірші 23, яка, на жаль, у більшості перекладів загубилася, звучить так: «Чоловік — голова дружини, … Христос — Голова Церкви, *Він Сам — Спаситель тіла.*» У грецькому тексті видно, що Павло має на увазі під «головою». Ці три паралельні вирази ясно показують, що Павло вживає слово «голова» як синонім до слова «Спаситель». Якби Павло хотів наголосити на владі чоловіка, він міг би вжити одне з багатьох грецьких слів для цього: *kyrios* (господь, пан), *exousia* (влада) або *proestōtes* (провадити). Натомість він вибирає метафору голови й тіла й порівнює її з Христом, Який віддає Себе Самого як Спаситель (у цьому випадку не як Господь) Свого тіла. Богословськи Христос — і Спаситель, і Господь, але *Павло вкладає в цю аналогію лише значення Христа як Спасителя Свого тіла.* Якщо ми сумніваємося, що роль чоловіка як голови означає тут його турботу й служіння, то знаходимо думку про турботу й служіння в наступних віршах, хоч її трохи й затуляє те, що Павло вплітає ще одну метафору — весілля Христа з Його нареченою, Церквою:

Христос віддав Себе Самого за неї [Свою наречену/Своє тіло], щоб освятити її [Свою наречену/Своє тіло], очистивши її [Свою наречену/Своє тіло] купіллю води в слові, щоб поставити її [Свою наречену/Своє тіло] перед Собою як Церкву славну, щоб вона не мала ні плями, ні зморшки, ні чогось подібного, але щоб була свята й бездоганна. Так само й чоловіки повинні любити своїх дружин, як власні тіла; хто любить свою дружину, той любить самого себе. Бо ніхто ніколи не мав ненависті до власної плоті, а живить і доглядає її, як і Господь Церкву.

Бачите? У всьому цьому уривку *Павло наголошує не на владі, а на служінні й турботі.* Коли він каже, що чоловік — голова дружини, то має на увазі не те, що чоловіки мають здійснювати свою владу над дружинами. Він має на увазі, що *чоловіки мають служити своїм дружинам, так само як кожен із нас служить своєму власному тілу.*

Після того як Павло у віршах 21-30 виклав цю тричленну метафору (голова — тіло; чоловік — дружина; Христос — Церква), він додає ще один рівень: єдність Адама і Єви до гріхопадіння. Це хоч і ускладнює намальовану ним картину, але висловлює чудову думку: ««Тому покине чоловік свого батька й свою матір і пристане до своєї дружини, і будуть двоє одним тілом». Таємниця ця велика, а я кажу це про Христа й про Церкву» (вірші 31-32). Своєю аналогією, за якою чоловік — голова, а його дружина — решта тіла, Павло озирається на найперший шлюб — між Адамом і Євою, коли вони вперше втішалися метафоричною єдністю «одного тіла». Як ми вже бачили в

розділі 4, у цьому союзі йшлося не про владу й покору, а про радісну близькість і партнерство. *Отже, метафорою голови й тіла в Ефесян 5 Павло наголошує не на ланцюгу командування, а на узах любові.*

Хочу додати ще одне, останнє спостереження, яке випливає з прочитання Ефесян 5, за яким Бог закликає чоловіка служити своїй дружині (а не провадити її): *у цьому уривку немає жодної настанови чоловікові провадити свою дружину* — ані тут, *ані будь-де в усьому Святому Письмі!* Прочитайте це речення ще раз. Це докорінно змінює тлумачення.

Усе це підводить нас до важливого висновку: можливо, в Ефесян 5 ідеться *зовсім не* про владу чоловіка над дружиною, яка йому кориться. Радше Павло через наочні метафори наголошує, що чоловік і дружина мають з любов'ю єднатися, служити одне одному й робити одне одному добро.

Чи означає це, що Павло закликає чоловіків і дружин ставитися одне до одного точнісінько однаково?

І так, і ні. Так, бо обоє покликані «коритися одне одному». І хоча тут лише чоловікам сказано «любити» своїх дружин, усе ж обоє мають любити одне одного — в іншому місці Павло прямо закликає дружин «любити своїх чоловіків».[33] Але й ні, бо Павло, можливо, має на думці ті зразки поведінки, які він спостерігав у багатьох шлюбах у церквах греко-римського світу. Зверніть увагу, наприклад, що чоловіка описано як *kephalē*, або джерело життя, а не закликано ним бути. Павло, імовірно, говорить про той факт, що дружини в античності здебільшого були молодші й менш освічені. Вони були зайняті вихованням дітей і тому цілком залежали від економічного й матеріального забезпечення з боку своїх чоловіків. Називати залежну дружину *kephalē* не мало б сенсу.

До цього додається ще одне: якщо чоловіки за часів Павла були приблизно такими, як багато чоловіків, яких я знаю сьогодні, то вони (у середньому) менше, ніж їхні дружини, були готові жертвувати своїм життям заради своїх дружин.[34] Тому Павло вважає за достатнє сказати дружинам коритися своїм чоловікам, тобто смиренно служити їм і робити їм добро. А тоді береться похитнути егоїзм чоловіків: каже їм утричі більше й наполягає, щоб вони, як Христос, приносили жертви. Це, безперечно, стосується й мене: у моєму шлюбі не Джулі (Julie), а саме мене найбільше треба спонукати — через Писання й постійну дію Святого Духа — жертовно й смиренно служити своїй дружині й робити їй добро. Думаю, мій друг Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) має рацію у своєму висновку: «Павло закликає чоловіка йти попереду в самовідданості. Це хоч і не відрізняється докорінно від християнського обов'язку дружини самовіддано любити свого чоловіка, але посилює відповідальність чоловіка любити».[35]

У вірші 33 Павло прямо закликає чоловіків «любити» своїх дружин (а не провадити їх), а дружинам особливо наказує «шанувати» своїх чоловіків (а не коритися їм). Чому він закликає дружин шанувати своїх чоловіків, а чоловіків — любити своїх дружин? Хоч тоді, як і тепер, більшість жінок теж хотіла, щоб їх шанували, а більшість чоловіків прагнула любові, Павло, мабуть, знав дещо про різну психіку багатьох чоловіків і жінок свого часу.

Описуючи погляд 3 — чоловіка як слугу рівної йому партнерки, — я відчуваю силу цього погляду. Чесно кажучи, я сподіваюся, що це правильне тлумачення, бо вважаю його дуже надихальним і вимогливим. На відміну від погляду Ґрудема (Grudem), за яким чоловік щодня ухвалює рішення (його я вважаю поганим), і погляду Келлерів (Keller), за яким чоловік у рідкісних ситуаціях має ви-

рішальний голос (його я вважаю кращим, але все ще проблемним і до того ж непослідовним), цей погляд я вважаю добрим і надзвичайно практичним.

А що, як Павло в цьому уривку справді хотів натякнути, що дружини в Ефесі мають визнавати в своїх чоловіках якийсь вид влади, хоча й урівноважує це закликом до чоловіків любляче жертвувати собою? Зрештою, принаймні порівняння шлюбу з божественним шлюбом, у якому, безперечно, є різниця в рангу між Богом/Ісусом і нами, наводить на думку про ієрархію в подружніх стосунках. Сповнений рішучості правильно зрозуміти цей уривок, я далі над ним міркував. Я запитав себе, чи застосував до цього завдання всі важливі принципи тлумачення Біблії, — і виявив, що ні.

Погляд 4: Чоловік як відкуплений *Paterfamilias*

Як уже згадано, одна з найпоширеніших помилок, яких ми припускаємося, намагаючись зрозуміти й застосувати Святе Письмо, полягає в тому, що ми уявляємо, ніби різні його частини були звернені безпосередньо до нас. Але це не так: *хоч вони, можливо, і написані для нас, але звернені були не до нас.* Лише коли ми розуміємо ситуацію перших читачів і знаємо, що вони розуміли під цими словами, ми, хто живе в зовсім іншій ситуації чи культурі, можемо почати виводити з тексту значення для себе. У багатьох, якщо не в більшості текстів наша сьогоднішня ситуація подібна до ситуації перших читачів, і це полегшує завдання. Але що, як їхня ситуація дуже відрізняється від нашої?

Сучасного християнина відділяє від біблійної аудиторії «ріка» відмінностей (наприклад, у мові, культурі, життєвих обставинах). Ця ріка не дає нам просто перейти від значення в їхньому контексті до значення в нашому власному контексті. Ми, безперечно, частина тієї самої великої історії, але наше місце в цій історії часто відрізняється від місця наших духовних предків. Іноді ріка широка, і щоб її перетнути, потрібен довгий міст. Іноді це вузький струмок, який ми легко переходимо. Ми мусимо знати, яка широка ріка, перш ніж намагатися збудувати через неї міст, щоб принципи, які містить текст, стали придатними для нас.[36]

Коли я застосував цей ключ тлумачення до вивчення 5-го розділу Послання до ефесян, то побачив свою помилку й помилку майже всіх, чиї праці про цей текст я читав: ми виходимо з того, що Ефесян 5 — це вузький струмок, який ми легко перейдемо, тоді як насправді це широка ріка, щоб перетнути яку, потрібен довгий міст.

Поясню. Ми виходимо з того, що подружні пари в церкві в Ефесі були більш-менш подібні до сучасних подружніх пар. Ми уявляємо, що Павло «бачить» нас і наші сьогоднішні шлюби й тому пише цей лист нам. Насправді ж він говорить про шлюби в греко-римському світі I століття, які помітно відрізнялися від наших. У тому світі дім складався не з двох батьків, які обоє працюють, двох дітей, собаки й кота. Здебільшого дім складався з чоловіка, *paterfamilias*, який панував над своєю дружиною, своїми дітьми, а часом і над своїми рабами. За вченням Аристотеля, доми були влаштовані ієрархічно — у тій культурі це був найкращий спосіб вести дім. (Лише коли дорослого чоловіка не було, жінка ставала володаркою дому.) Я свідомо кажу «володаркою»: Аристотель казав: «Панування над домом — це монархія»[37], — чоловік і батько був царем.

Коли я в попередньому абзаці згадав дітей і рабів, вам, можливо, так само, як і мені, дещо стало ясно. Стосунки «чоловік — дружина» в Ефесян 5:22-33 — це перша з трьох пар стосунків, до яких звертається Павло. Дві наступні йдуть одразу за нею: «батьки — діти» (6:1-4) і «пани — раби» (6:5-9). Чого я раніше не помічав, так це того, що *Павло застосовує Євангеліє до цих багатошарових античних домів*, які складалися з ієрархії чоловіків, жінок, дітей і рабів. Чоловіки мали

права, привілеї й свободи, у яких було відмовлено їхнім дружинам.[38] Вони мали владу й забезпечували більшу частину доходу. У більшості випадків жінки без чоловіка, який діяв би від їхнього імені, не могли ні володіти майном, ні вести справи, ні здійснювати юридичні чи фінансові операції.

У середземноморському суспільстві середній вік одруження для чоловіків становив тридцять років, а для жінок — вісімнадцять або менше. Коли чоловік одружувався, він зазвичай уже був досвідченою людиною, яка знала, як жити в суспільстві. Він був суспільно й економічно дієздатною особою. Жінка ж була ще дівчиною, якій навіть не дозволяли підійти до дверей, коли хтось стукав. Типова жінка протягом років, коли могла народжувати, народжувала дитину приблизно кожні два роки або кожні тридцять місяців. Вона завжди була «боса й вагітна» і вдома. Щойно попередню дитину відлучали від грудей, вона знову вагітніла.[39]

Більшість жінок не здобувала жодної освіти, окрім навчання хатніх обов'язків. Усе своє життя вони були цілком залежні й перебували *під владою* чоловіка — свого батька чи, можливо, опікуна, пізніше свого чоловіка. Покора була нормою для дітей, рабів і дружин. У цьому контексті й цій культурі *paterfamilias* мав панувати, а не смиренно служити будь-кому, а надто своїм власним підлеглим, які, навпаки, мали служити *paterfamilias*. Так бачив це й Аристотель: «Чоловік від природи краще пристосований наказувати, ніж жінка … Ця нерівність постійна … Мужність чоловіка виявляється в наказуванні, а мужність жінки — у послуху».[40]

Зверніть увагу ось на що: Павло не створює домашньої структури, у якій найстарший чоловік панує над усіма іншими, так само як він не задумує державної структури, у якій цезар — володар Римської імперії. Він лише звертається до цих обставин і *намагається діяти в межах наявних суспільних структур, шукаючи способів їх покращити, а не прагнучи відразу їх повалити.* Як кожен добрий місіонер, що сьогодні входить у нову культуру, Павло пристосовувався, де міг, хоча й не обов'язково вважав це ідеальним.

Євангеліє зустрічає античний дім

Як би ви на місці Павла радили цим ієрархічно влаштованим домам у своїй церкві? Погляньмо на три стратегії, які Павло застосовує, радячи ефеським домам у їхньому тодішньому контексті.

По-перше: Павло ставить усі стосунки в домі під знак Євангелія. Він настановляє дружин і чоловіків поводитися одне з одним «у страху Христовому» і вбудовує кожну настанову у вирази, що стосуються Христа: «як Господеві», «як і Христос», «Христос», «так само, як і Христос» і «а я кажу це про Христа». Тим самим підходом він спонукає батьків і дітей, а також панів і рабів наново переосмислити свої стосунки одне з одним. Чи не кожне друге слово — «Христос» або «Господь». Павло вміло намагається допомогти всім — дружинам і чоловікам, дітям і батькам, рабам і панам — бачити свій спосіб стосунків з іншими як вияв своїх стосунків із Христом.

По-друге: Павло прямо викриває корисливу й владну поведінку *paterfamilias*. У давніх зводах законів, які визначали ролі в домі, *paterfamilias* казали панувати, а всім іншим — коритися. Наголос цих законів здебільшого падав на підлеглих, які мали тримати свою поведінку в руках. Але покращений Павлом «кодекс» робить щось небачене: у кожних із цих стосунків він приділяє найбільшу увагу чоловікам/батькам/панам (в усіх трьох випадках ідеться про того самого чоловіка!), щоб саме вони змінили *свою* поведінку. Виходячи з того, що *paterfamilias* через культурні обставини й так панує, він закликає його тепер віддавати своє життя за дружину, не дратувати своїх дітей і не погрожувати своїм рабам. Для того часу це, безперечно, був цілком новаторський за-

клик. У культурі, де чоловікам належала влада над життям і смертю своїх дружин, Павло закликає чоловіків відмовитися від своєї влади й за потреби навіть померти, щоб їхнім дружинам було добре.

По-третє: Павло залучає Євангеліє, щоб пом'якшити й наново впорядкувати покору дружини, дітей і рабів *paterfamilias*. Не закликаючи їх до повстання, він показує, який вид покори Євангеліє може породити *в їхній ситуації*. Для дружини це означає, як ми бачили, що вона має не неохоче коритися владі свого чоловіка, а смиренно служити йому й догоджати, так само як вона прагне смиренно служити Христові й догоджати Йому.

Павлове вчення творило чудеса.

Суворо напоумивши *paterfamilias*, а тоді з любов'ю звернувшись до найслабших у патріархальному суспільстві — дружин, дітей і рабів, — Павло зробив так, що рання Церква притягувала безсилих цілими натовпами. Поганський критик Цельс у II столітті глузував із Церкви такими словами: «Християнство — це релігія для жінок, дітей і рабів».[41]

Павлів підхід до стосунків у домі був для тодішньої культури чимось цілком новим. *Він не скасовує давньої ієрархії, але й не хоче зберігати її як божественний ідеал.* Радше він підточує її так, що вся її структура не лише вбудовується в Євангеліє, а зрештою й розчиняється в ньому, — як це сталося і в наш час.

Проте тоді, в античності, жоден поганин, відвідавши християнський дім, не подумав би, що Павло хоче підважити римське право чи запровадити прості егалітарні (рівноправні) структури дому. Що впало б йому в око у відкупленому *paterfamilias*, так це, по-перше, незвичайний спосіб, у який той з любов'ю дбав про людей, яких провадив, і жертвував собою заради них, а по-друге, радість його дружини, його дітей і його рабів.

На відміну від погляду 3, який виходить з того, що Павло навчає необмеженого егалітаризму, цей погляд виходить з того, що Павло, називаючи чоловіка головою дружини, визнає культурні норми, за якими чоловік має владу над дружиною. А коли він до того ж порівнює стосунки між чоловіком і дружиною зі стосунками між Христом і Церквою, це цілком може означати, що він натякає: один «відповідальний» за іншу. Але *навіть якщо він виходить з того, що відповідальність несе Paterfamilias, він аж ніяк не приписує цього як певну «роль» чи статус, який чоловік повинен мати щодо своєї дружини в усі часи й в усіх культурах.* Навпаки: аж ніяк не подаючи культурну владу чоловіка над жінкою як ідеал, він намагається знешкодити її через Євангеліє.

Аргумент Джона Пайпера спростовано

Деякі комплементаристи (ті, хто вважає, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам) висувають контраргумент: якщо ми виходимо з того, що Павло визнає владу чоловіка й пов'язує її зі стосунками Христа з Церквою, то він таки проголошує провід — покору чоловіка й дружини ідеалом і тим самим увічнює їх. Пайпер (Piper) каже (і написав про це книжку), що відкуплений і водночас ієрархічний християнський шлюб показує світові Євангеліє. Він пише: «Любляче керівництво чоловіка своєю поступливою, залежною дружиною — це образ Христа й Церкви. Коли чоловік утрачає свою провідну роль, це вже не так».[42]

Його аргументація хибна в трьох відношеннях. По-перше: Павло каже подібне про рабство в домі, коли каже рабам слухатися своїх панів, як вони слухаються Христа, Який є їхнім Господом. За аргументацією Пайпера, Бог мав би створити стосунки «пан — раб», щоб показати світові

«красу» нашої покори Ісусові, нашому Господу. Ні! В обох випадках Павло застосовує Євангеліє до реальної, але не обов'язково ідеальної ситуації.

По-друге: Євангеліє унаочнює не ієрархія в шлюбі, а відкуплення такого шлюбу. Павло в цьому уривку наголошує не на ієрархії, а на служінні чоловіка своїй дружині, яка поступається йому у взаємній покорі й з якою він плекає близькі стосунки. Це, безперечно, краще може виявитися в шлюбі, що ґрунтується на взаємності, ніж в ієрархічному шлюбі. Як показано при розгляді погляду 3, Павло уточнює своє вживання слова *kephalē*, підкреслюючи Ісуса як Спасителя й Опікуна Церкви, а не як її Господа.

По-третє: жоден ієрархічний шлюб ніколи не може бути достатньо ієрархічним, якщо ми вважаємо, що Бог хоче на прикладі шлюбів показати світові владу Ісуса над Його Церквою. Ісус — Господь Своєї Церкви, але чоловік аж ніяк не господар своєї дружини.

Попри слабкі місця Пайперової аргументації, *я згоден із ним, що християнський шлюб має віддзеркалювати щось від Євангелія.* Християнський шлюб, так само як і будь-яка християнська спільнота, може показати світові, що ми учні Ісуса, коли ми жертовно любимо одне одного, як Він полюбив нас. Шлюби, що ґрунтуються на взаємності, можуть робити це так само добре, як ієрархічно влаштовані шлюби, якщо не краще. Християнський шлюб може добре віддзеркалювати ще дещо: тривалий і близький зв'язок, який ми маємо з Христом. Павлова аналогія голови й тіла, яку він називає «одним тілом», указує на глибокі, сповнені любові стосунки завіту й на живий, органічний зв'язок. Тоді як уявлення, що провідник відокремлюється від своїх підлеглих, не таке вже й дивне, уявлення, що голову відділено від її тіла, глибоко жахає.

Де ми помиляємося щодо Ефесян 5

У своїй 800-сторінковій книжці Ґрудем палко обстоює покору дружини в шлюбі, жодного разу не згадавши величезної різниці між шлюбами I століття й сучасними шлюбами.[43] Те саме стосується й Келлерів: у своєму докладному дослідженні Ефесян 5 вони не приділяють цьому аспектові жодної уваги й не розглядають тодішнього становища шлюбу. Жодного разу. Це помилка: вони поводяться з широкою рікою, як із вузьким струмком.

Павлові йдеться не про те, щоб зробити структуру античного дому безсмертною. Радше він застосовує Євангеліє до неповторної культурної ситуації, яка дуже відрізняється від нашої. Павло не звертався до мого світу, у якому більшість дорослих жінок так само освічені, як чоловіки, контролюють свою плідність, фінансово незалежні й немає жодної суспільної потреби, щоб над ними стояв чоловік. Усе це уможливлює інший тип шлюбу.

Наступне питання таке: тепер, коли ми усвідомлюємо, що між їхньою і нашою ситуацією пролягає дуже широка ріка, як нам збудувати через неї «міст», щоб принципи, які містить текст, стали придатними для нас? Або, інакше кажучи: що сказав би Павло про сьогоднішні шлюби в нашому суспільстві, які вже не суворо ієрархічні, а егалітарні? Я пропоную таке:

Він сказав би нам, що ми маємо поставити Христа в центр свого шлюбу. Наш спосіб «бачити» одне одного, поводитися одне з одним, співпрацювати й шанувати одне одного має формуватися нашими першочерговими стосунками з Христом. Ми маємо коритися одне одному, відкласти свою незалежність і себелюбство й прагнути близьких стосунків «одного тіла», якими їх показано до гріхопадіння в Едемському саду. Якщо ми виходимо з того, що чоловіки в середньому незалежніші й тому більш зосереджені на собі, ніж жінки, які в середньому більше зорієнтовані на сто-

сунки й тому більше спрямовані на інших, ніж чоловіки, то чоловікам, як-от я, неодмінно слід особливо роздумувати над жертовною любов'ю Христа до Церкви, яка веде до сяйливого розквіту Його нареченої.

Тепер, коли я усвідомив явну різницю між тодішнім контекстом і нашим сьогоднішнім, я просто не можу уявити, що Павло сказав би пересічному сучасному подружжю, у якому чоловік і дружина ближчі за віком, обоє однаково добре освічені, можливо, обоє працюють і віддано виховують своїх дітей: «Добре, що ви живете в партнерстві. Так і тримайте! Але я мушу наполягти, щоб чоловік узяв на себе провідну роль, а дружина була йому підпорядкована». Як він міг би це зробити, коли навчає, що ідеал творіння для шлюбу — це єдність «одного тіла», справжнє партнерство в повному значенні слова, як у первісному шлюбі Адама і Єви?

Це не лише моя думка. Це поширений погляд, ба навіть погляд більшості християн: у своєму апостольському посланні *Mulieris Dignitatem*, обов'язковому для всіх католиків, Папа Іван Павло II каже, що влада чоловіка над дружиною відображає щось «старе»; послання говорить про спосіб мислення, «глибоко вкорінений у звичаях і релігійній традиції того часу». «Новим» же і «новизною Євангелія» є те, що «покора не однобічна, а взаємна».[44] Якщо одна з догматично найнегнучкіших деномінацій може так виправити своє вчення, то нам, іншим, варто взяти це до уваги.

Звісно, у світі досі є культури, де все вирішують чоловіки. Для них учення Павла здається наче скроєним на мірку. У патріархальних суспільствах чоловіки зазвичай мають куди більше суспільної, інтелектуальної, політичної та фінансової влади, ніж жінки. Тож чоловік має використовувати цю владу безкорисливо, на благо своєї дружини, так само як Христос використовує Свою вищу владу на благо Церкви. Але якщо тисячі чоловіків у патріархальних культурах робитимуть це досить довго, жінки й дружини зміцнять свою власну суспільну та інтелектуальну силу й будуть краще підготовлені до того, щоб бути для своїх чоловіків рівноправними партнерками. Саме до цього привели мене мої дослідження. Застосування погляду 4 — відкупленого *paterfamilias* — до культур, у яких шлюби мають суворо ієрархічний устрій, зрештою приведе до того, що ці культури зміняться й сприятимуть шлюбу за поглядом 3, як це вже сталося в країнах, що їх віддавна сформувало християнство.

Якби ми поширили наше дослідження біблійних текстів про шлюб — тих, що є в Старому й Новому Завіті, — то Боже вподобання шлюбу, який ґрунтується на взаємності, було б очевидним від самого початку.

Дружини, які спрямовують своїх чоловіків

Якщо зважити, що всі шлюби, згадані в Старому Завіті, укладалися в патріархальному середовищі, можна припустити, що культурне уявлення було таке: дружини підпорядковані своїм чоловікам. Тим примітніше, що — крім Божого передречення, що «Адам пануватиме над Євою», — *ані в Мойсеєвих законах, ані в словах пророків немає жодної заповіді, яка закликала б дружин коритися своїм чоловікам.*

Якщо придивитися до тих невеликих миттєвих знімків подружньої динаміки влади, які дає нам Старий Завіт, знову й знову бачимо, що дружини спрямовують своїх чоловіків. На багатьох роздоріжжях свого життя я просив у Бога мудрості й наставляв вухо до неба, щоб почути, що Він мені скаже. Часто я чув, як Він каже мені те, що колись сказав Авраамові: «Слухайся голосу [твоєї дружини] в усьому, що вона тобі скаже!»[45] Яка чудова порада! Я знаю, про що говорю: *дуже часто дружини першими чують від Бога.*

Хіба не те саме сталося з матір'ю Самсона? У культурі, де чоловікові не личило прямо звертатися до жінки, ангел набирає вигляду чоловіка й сповіщає неплідній жінці, що вона матиме дитину, помазану Духом. Згодом жінка кличе свого чоловіка: «І жінка швидко побігла, і розповіла своєму чоловікові, і сказала йому: Ось з'явився мені той чоловік, що приходив до мене того дня!» Зверніть увагу на наступні слова: «[Він] устав і пішов за своєю дружиною». Можливо, не надто втішений тим, що чужинець порушує патріархальні норми, він питає: «Чи ти той чоловік, що говорив із моєю дружиною?»[46] До того ж ця історія вказує на ще важливіше народження. Понад тисячу років потому ангел приходить спершу до Марії, щоб сповістити їй ту саму звістку.[47] Лише пізніше він повідомляє її чоловіка.[48] В обох випадках жінка першою дізнається від Бога, що станеться, а чоловікові новини повідомляють пізніше — тобто розповідають йому те, що вже знає його дружина. Якби існувало щось на зразок «порядку творіння» (а його немає), то Бог, схоже, його не дотримується.

Є ще жінка із Шунему, яка виявляє ініціативу й приймає в себе пророка Єлисея. Вона каже своєму чоловікові: «Ось я пізнала, що це святий Божий чоловік, який завжди заходить до нас. Зробімо ж невелику мурована горницю, і поставмо йому там ліжко, і стола, і стільця, і світильника, щоб він заходив туди, коли прийде до нас!»[49] І знову чоловік негайно слухається своєї дружини й інстинктивно довіряє її духовному судженню в цій справі.

Доречне коротке зауваження: попри поширене тлумачення, що «чоловік — *kephalē* дружини», яке означає приблизно «чоловік має бути духовним головою родини», мушу, на жаль, сказати вам, що ця думка не має біблійного підґрунтя. Можливо, вам варто викинути свої нотатки, де написано, що саме чоловік (а не дружина) має провадити молитву, запрошувати на сімейне богослужіння або вирішувати, до якої церкви ходитиме подружжя чи родина. Не применшуючи вирішальної ініціативи чоловіка чи батька щодо духовного добробуту своєї родини, усе ж краще, коли *обоє* — і чоловік, і дружина — роблять усе, що в їхніх силах, — як команда і кожен окремо, — щоб шукати Бога, обрати церкву, стати її членами й дбати про духовне зростання інших членів родини. У відповідь на вчення, що чоловік має бути пастором для решти родини, я раджу, щоб чоловік і дружина разом становили пастирську керівну команду родини.

Ще одна жінка, яка, здається, кидає виклик патріархальним нормам, хоч і живе в культурі, де задають тон чоловіки, — Авіґаїл. Її дуже заможний чоловік Навал «грубий і лихий у своїх учинках».[50] Коли Давид і його загін, утікаючи й голодуючи, просять у Навала чогось поїсти, той безсердечно глузує з них і відкидає їхнє прохання. Глибоко ображений і розгніваний, Давид задумує вбити Навала й усіх чоловіків у його маєтку — визнаймо, не надто християнська реакція.

Авіґаїл запобігає кровопролиттю тим, що не слухається свого чоловіка й не переказує йому звістки про Давидові вбивчі наміри. Вона навантажує харчі на свого осла, їде до Давида й уміло підходить до його враженого самолюбства, кажучи: «Мій пане, не зважай на цього нікчемного чоловіка, на Навала, бо він такий, як його ім'я: «Безумний» ім'я його, і безумство з ним».[51] Навіть наголошуючи, яка жахлива людина її чоловік, вона звертається до кращих сторін Давида й благає його про милість. Тоді Давид вирішує скласти зброю.

Коли Авіґаїл повертається додому й розповідає Навалові, що скасувала його розпорядження і що Давид пощадив йому життя, серце в нього завмирає, і через десять днів він помирає. Коли Давид посилає кількох чоловіків, щоб узяти її за свою третю дружину, вона вклоняється й каже: «Ось твоя невільниця — щоб служити й мити ноги слугам мого пана!»

Це, звісно, шалена історія, але зверніть увагу: ніщо в ній не вказує на те, що Бог схвалює, що вона називає і Навала, і Давида своїм «паном». Хоч обидва чоловіки без вагань приймають цей титул, видно, що перед нами жінка, яка навчилася *виживати* в патріархаті, пристосовуючись. Іноді це навіть означає опиратися «чоловічій владі» — і саме це в цьому уривку подано з похвалою. Якщо вже на те, то тут ми бачимо приклад жінки, яка в іншій, справедливішій культурі, мабуть, була б успішною провідницею. Давида вражає не лише її краса, а й її стратегічні здібності та привабливий дипломатичний хист, якими вона негайно відвертає непотрібне кровопролиття.

Висновок: *історії Старого Завіту не підтримують думки, що влада чоловіка над дружиною — це Богом задумана норма.*

Мутуалістичний шлюб у 1 Коринтян 7

Пісня над піснями Соломона — найдовший уривок у Святому Письмі, присвячений внутрішній динаміці люблячого, романтичного й сексуального союзу двох людей. У ній немає абсолютно жодних ознак стосунків «влада — покора» між чоловіком і жінкою. У романтиці й у сексі обоє виявляють ініціативу, обоє поступаються, обоє дають і обоє отримують. Ця поетична книга не лише нагадує про неприховану насолоду, яку Адам і Єва, нагі й рівні, мали одне з одним до гріхопадіння; вона має й паралель у Новому Завіті.

1 Коринтян 7 — безперечно найдовший уривок у Павлових посланнях, присвячений шлюбу. Проте у своїх настановах щодо сексуальності, служіння й розлучення в християнському шлюбі Павло не дає ані найменшого натяку, що християнський шлюб може бути чимось іншим, ніж заснованим на взаємності й любові партнерством рівних. Насправді це єдиний розділ у Біблії, де прямо йдеться про питання влади в шлюбі. До речі, ця влада належить і дружині, і чоловікові.

Хочу навести кілька цитат[52], які наголошують на взаємній любові й взаємній владі, що їх Бог передбачив для наших шлюбів:

[Н]ехай кожен чоловік має свою дружину, і кожна жінка хай має свого чоловіка. (вірш 2).

Нехай чоловік віддає дружині прихильність, яку їй винен, так само ж і дружина чоловікові. (вірш 3).

Дружина не владна над своїм тілом, але чоловік; так само ж і чоловік не владний над своїм тілом, але дружина. (вірш 4).

Не ухиляйтеся одне від одного, хіба що за згодою на якийсь час (вірш 5).

Дружина нехай не відлучається від свого чоловіка. … І чоловік нехай не розлучається зі своєю дружиною (вірші 10-11).

Коли який брат має невіруючу дружину, і вона згодна жити з ним, то нехай він її не відпускає; і жінка, що має невіруючого чоловіка, який згоден жити з нею, нехай його не покидає (вірші 12-13).

[Н]евіруючий чоловік освячений через дружину, і невіруюча дружина освячена через чоловіка (вірш 14).

Коли ж невіруючий хоче розлучитися, нехай розлучається! Брат чи сестра в таких випадках не зв’язані (вірш 15).

Бо звідки ти знаєш, дружино, чи спасеш ти чоловіка? Або звідки знаєш ти, чоловіче, чи спасеш ти дружину? (вірш 16).

Але коли ти [чоловік] і одружишся, то не згрішиш; і коли дівчина вийде заміж, то не згрішить (вірш 28).

Неодружений дбає про Господнє … Незаміжня дбає про Господнє (вірші 32, 34b).

[А] одружений дбає про світове … а заміжня дбає про світове (вірші 33-34a).

Що ми дізнаємося з 1 Коринтян 7 про Божий задум щодо шлюбу? «Павлові відповіді … мусили здаватися читачам першого століття надзвичайними», — каже Річард Гейз (Richard Hays). «Подружжя не перебувають ані в ієрархічних стосунках одне з одним, ані не є автономними одиницями, кожна з яких робить, що їй заманеться. Натомість шлюб — це стосунки взаємної покори, у яких кожен із партнерів належить іншому».[53]

Коли я вперше радив людям, як вибрати собі чоловіка чи дружину, я рекомендував залишити рішення *Богові*. А потім одного дня, читаючи 1 Коринтян 7, я зрозумів, що щойно прочитав єдине ясне вчення Нового Завіту на цю тему: «Вона вільна вийти заміж, за кого хоче, тільки в Господі!» (вірш 39). Урок із цього? Ми мусимо вибирати, і вибирати розважливо. І от тепер, коли я знову перечитав 1 Коринтян 7, я пережив подібне осяяння: єдиний вірш у всьому Новому Завіті, який говорить про те, як подружжя мають ухвалювати важливі рішення — наприклад, коли мати секс чи коли разом шукати Бога, — звучить так: «Не ухиляйтеся одне від одного, хіба що *за згодою*» (вірш 5). Урок із цього? *Якщо подружжя дбає про те, щоб ухвалювати рішення разом як рівноправні партнери, чоловікові не потрібно віддавати накази чи мати вирішальний голос.*

Висновок: 1 Коринтян 7 — єдиний розділ, який прямо говорить про владу чоловіка над дружиною, — *але він говорить і про владу дружини над чоловіком.* У шлюбі він сприяє рівності статей, а також взаємній покорі та згоді як основі для рішень.

З огляду на єдність Святого Письма, засвідчену Святим Духом, 1 Коринтян 7 може й має визначати наше тлумачення Ефесян 5. Тож дивно, що більшість відомих авторів-комплементаристів (тих, хто вважає, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам) або лише коротко згадують 1 Коринтян 7, оминаючи те, що він насправді суперечить їхньому тлумаченню[54], або — що трапляється частіше — просто ігнорують цей текст.[55]

То якого ж погляду дотримуватися?

Наприкінці цього розділу про тлумачення Ефесян 5 хочу розглянути питання, котрий із чотирьох поглядів має переважати в наших шлюбах і церквах.

Я виступаю за те, щоб ми відкинули погляд 1 (чоловік як той, хто ухвалює рішення) і назвали його тим, чим він є: гнобительським богослов'ям.

Погляд 2 (чоловік із вирішальним голосом) багато років служив у нашому з Джулі (Julie) шлюбі проміжною зупинкою, і я вдячний за це. Проте аналіз пов'язаних із ним проблем, екзегетична перевага поглядів 3 і 4, а також ширше читання Біблії на тему шлюбу означають, що, мабуть, нам слід відмовитися й від цього погляду.

То котрий із двох поглядів, що залишилися, ми оберемо?

Можливо, нам і не треба вибирати.

Погляд 3 (чоловік як слуга рівної йому партнерки) обстоює шлюб, що ґрунтується на взаємності, тоді як погляд 4 (чоловік як відкуплений *paterfamilias*) не заперечує проти такого шлюбу, а пропонує настанови для шлюбів і церков у культурах, які й далі мають виразно патріархальний характер.

Іншими словами: погляд 4, можливо, найкраще допомагає нам *зрозуміти* цей уривок так, як його, мабуть, розуміли перші читачі. Але погляд 3 — особливо для тих із нас, хто живе в егалітарніших культурах (де чоловіків і жінок вважають рівними), — це правильний спосіб *застосовувати* Ефесян 5.

Отже, мудра Божа порада подружжю така: усвідомити свою єдність як «одного тіла», що виявляється в любовних стосунках в Едемському саду. Крім того, зміцнювати цю єдність цілковитою взаємною відданістю й готовністю служити, а в рішеннях — спільним зважуванням і згодою обох. На цьому шляху нас можуть надихати два порівняння: жертовна любов Христа до Своєї Церкви і турбота кожного про власне тіло.

Як бути із залишками сумнівів щодо Божого задуму справжньої рівності статей? Далі йтиметься про, мабуть, найважливішу причину відмовитися від патріархального мислення в шлюбі (а також у церкві та в суспільстві).

9

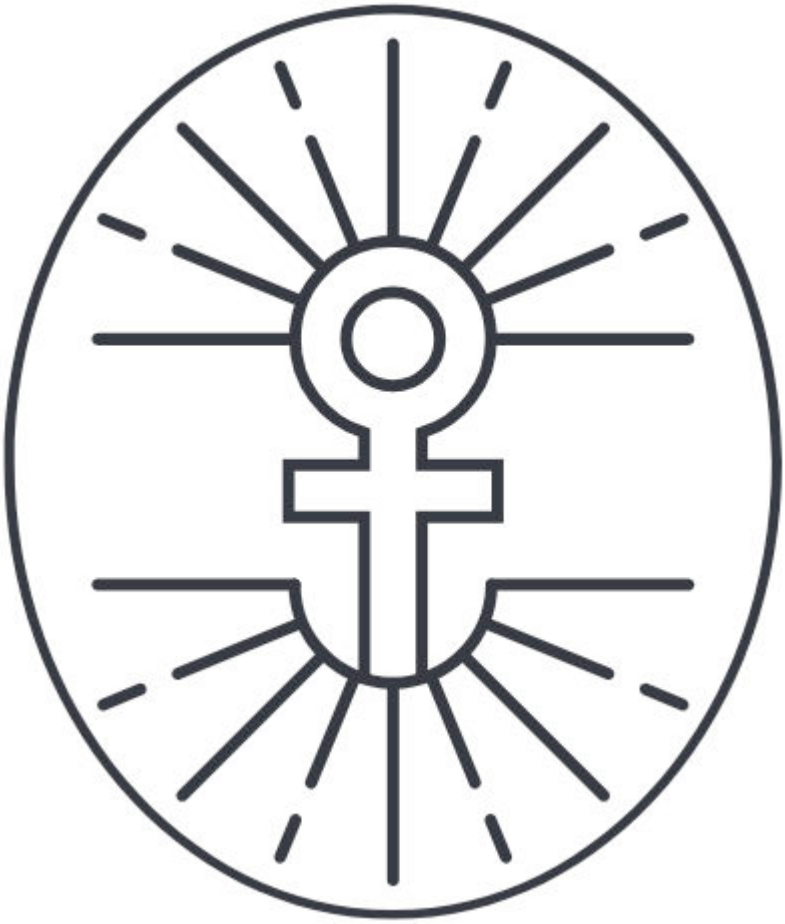

Бог, Який іде людям назустріч

«Чи будемо [ми, чоловіки,] намагатися втримати владу над своїми дружинами, яку колись дала нам навколишня культура, але якої сьогодні здебільшого вже не маємо? Чи охоче зречемося влади й претензій на неї, ставитимемося до своїх дружин як до рівних і натомість пожнемо глибшу близькість у подружніх стосунках?»

Пітер Девідс (Peter Davids)[56]

Фонд Ґейтсів (Gates Foundation) нещодавно профінансував масштабне міжнародне дослідження, яке показало, що жінки дуже слабко представлені в медіа. «Наприклад, у 2019 році у Великій Британії жінок цитували лише в 29 % проаналізованих онлайн-новин. В Індії — навіть лише в 14 %».[57] Попри всі чудові успіхи в поліпшенні становища жінки в суспільстві, ми й досі значно менше схильні «бачити» й «чути» жінок, ніж чоловіків.

Наскільки ж більше соціальні умови в попередні тисячоліття, коли патріархат ніхто не ставив під сумнів, заважали жінкам обіймати публічні посади? Археолог Ієн Морріс (Ian Morris) пояснює, чому так мало свідчень про те, що жінки в античних Атенах узагалі існували: «Жінки й раби залишаються невидимими» через «всюдисущу чоловічу культуру громадян», у якій чоловіки «не лише пригнічували жінок, а й контролювали простори, у яких жінки жили», — через це жінки були практично невидимими в тогочасній культурі, так само як і в сьогоднішніх археологічних знахідках.[58]

У ширшому греко-римському світі, куди поширювалася молода Церква, становище жінок було не набагато кращим. За деякими рідкісними винятками,[59] шановані жінки не прагнули публічних керівних посад. Свою честь вони знаходили в домашній праці й вихованні дітей. У грецьких п’єсах найчастішими жіночими персонажами були рабині й повії, бо ці п’єси розповідали «історії з життя». Від поважних міських жінок і молодих незаміжніх дівчат очікували, що вони сидітимуть удома й не показуватимуться на людях. Тож не дивно, що жінок, які мали «провідну роль», було мало. Зрештою, людина мусить здобути певну освіту й вийти на люди, щоб відігравати роль у публічному житті й довести, що має провідницькі якості. Оскільки жінки жили приховано, лише небагато жінок із Богом даним даром навчання й проводу будь-коли мали шанс, щоб ці дари помітили, розвинули й використали публічно.[60]

Чому дружин чоловіків-провідників у Новому Завіті згадано так рідко? Сучасного наголосу на рівності, партнерстві й спільному статусі християнського подружжя майже не було в ранній період християнської церкви, коли — навіть у церкві — обов’язки щодо домашнього господарства й виховання дітей покладали на дружин.

Так само можемо запитати, чому в Біблії так мало жіночих персонажів порівняно з чоловіками. Деякі критики, які заперечують Боже натхнення Біблії, сьогодні стверджують, що це доводить: ця книга — лише продукт патріархальної культури. Деякі комплементаристи (ті, хто вважає, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам) кажуть, що так Бог підкреслює особливі, визначні ролі, які в Царстві Божому мають відігравати лише чоловіки. Проте кращий спосіб розуміти і Божий авторитет Біблії, і численні історичні ситуації, яких вона стосується, — це сказати, що Бог пристосовував Своє одкровення до людей у конкретних ситуаціях, не ідеалізуючи цим автоматично ці ситуації. Якщо ми не помічаємо цього вирішального принципу тлумачення, то бездумно робимо з того, що жінки в біблійні часи в різний спосіб були підпорядковані чолові-

кам, висновок, що жінки як частина вселенського Божого задуму мають коритися чоловікам у всіх місцях і в усі часи.

Як правильно розуміти Боже пристосування

Наприкінці історії Бог нарешті пануватиме над ідеальним суспільством. Але від гріхопадіння Він вирішив діяти як Той, Хто відкуповує, усередині зруйнованого суспільства, а не просто судити його, як колись потопом. Поки що Боже відкуплення проливається дощем так, що «жива вода Святого Духа тече [наявним] соціальним ландшафтом і, наче звивиста ріка, пристосовується до обрисів, які зустрічає. Проте при цьому вона, як невпинний потік води, змінює ландшафт і зрештою випрямляє криві дороги».[61]

Ті кілька біблійних уривків, у яких автори Нового Завіту нібито погоджуються з патріархатом тогочасної культури, насправді є прикладами Божого пристосування. Він працює з тим, що має, а апостоли йдуть за Його прикладом — сіють насіння Царства Божого в ґрунт, який ще повний каміння й бур'янів. Нині ми живемо там, де епохи накладаються одна на одну. Царство Боже вже тут, посеред занепалого світу, просякнутого занепалими соціальними системами. Одного дня Царство цілком витіснить ці системи, але поки що воно пускає в них коріння й дає вирости з них чомусь новому.

Комплементарист Джон Макартур (John MacArthur) стверджує, що оскільки Святе Письмо написали лише чоловіки, це доказ того, що Бог призначив лише чоловіків навчати Божого Слова. При цьому він явно ігнорує тих богословів, які вважають правдоподібним, що Послання до євреїв написала Прискилла (з Акилою поруч). А головне — він не помічає, що в античності *навряд чи якась жінка здобувала освіту, яка навчала б писати*, — те, що книги Біблії написали лише чоловіки (або принаймні переважно чоловіки, якщо Прискилла таки взялася за перо), є доказом того, що Бог працює з тим, що є, хоч і обіцяє одного дня створити *Shalom*, у якому всі чоловіки *й жінки* вмітимуть читати й писати.

Ще про покору дружин

Суспільне становище жінок в античності було куди гіршим, ніж сьогодні (хоч і нам ще далеко до мети): чоловікам віддавали перевагу перед жінками, вони мали владу й обіймали публічні посади; зважали на те, що казали й робили чоловіки, а жінок обмежували крихітною домашньою сферою, через що вони були такими ж невидимими, як раби й діти.

Кожна жінка, яка опиралася, мусила за це платити. Наприклад, у книзі Естер, розділ 1, цар Ахашверош (Ксеркс) влаштовує бенкет для еліти царства; водночас його дружина Вашті запрошує своїх подруг на жіноче свято. Посеред урочистостей Ахашверош, «розпалений вином», наказує своїй прекрасній дружині покинути своє свято, щоб «показати народові й вельможам свою красу, бо вона була гарна на вигляд». Коли Вашті відмовляється прийти, розлючений цар, якого непослух дружини публічно осоромив, шукає поради у своїх мудреців. Вони вирішують позбавити Вашті царського сану й заборонити їй будь-коли знову бачити свого чоловіка. Причина: вони хочуть виключити будь-яку можливість, щоб інші жінки в краю наслідували її приклад і не виконували наказів своїх чоловіків. Мета — щоб «усі жінки шанували своїх чоловіків, від найменшого до найбільшого».

Ця історія засвідчує, що майже в кожній давній культурі — у цьому разі в Персії, а не в Ізраїлі — вважалося, що чоловіки мають провадити на публічних посадах, а жінки мають бути підпорядко-

вані своїм чоловікам. Отже, саме Святе Письмо показує, *що патріархат — це наслідок гріхопадіння, а не особливе творіння Бога Ізраїлю.*

Апостоли перебували в подібному світі, де панували чоловіки, коли проповідували Євангеліє й засновували церкви по всій Римській імперії. Ефесян 5 ми вже розглянули, але й поза цим уривком порада апостолів християнським дружинам у церкві першого століття одностайна. Павло пише колоссянам: «Дружини, коріться своїм чоловікам …»[62], а Титові: «Навчай … молодих жінок … коритися своїм чоловікам».[63] Петро каже те саме: «Ви, дружини, коріться своїм чоловікам …»[64] Для кожного, хто визнає авторитет Біблії, це на перший погляд здається цілком однозначним. *Ми могли б припустити, що Божий ідеал для всіх шлюбів полягає в тому, щоб дружина корилася чоловікові, але далі в цьому розділі я спростую цей висновок, показавши, що це хибне припущення спирається на поверхове й хибне прочитання цих текстів.*

Як розуміти Павлові слова в Посланні до колоссян: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як личить у Господі. Чоловіки, любіть своїх дружин і не будьте суворі до них»? Я стверджую, що з нашого тлумачення цих віршів ми не дійдемо іншого висновку, ніж щодо Ефесян 5. Дослідники одностайні в тому, що Послання до колоссян і Послання до ефесян написано в той самий час. Це видно й з того, що важливі формулювання, які трапляються в обох посланнях, наче «скопійовано й вставлено». Попередні вірші в обох уривках майже ідентичні. Вони вживають такі слова в тому самому порядку: «один одного», «псалмами», «гімнами», «піснями духовними», «у серці вашому», «дякуйте завжди Богові й Отцеві», «в Ім'я», «Господа», «Ісуса», «Христа». Різниця в тому, що уривок із Послання до колоссян, який має лише два вірші, — це скорочена версія уривка з Послання до ефесян, що охоплює тринадцять віршів. Ефесян 5 розгортає стислі формулювання Послання до колоссян і так пояснює їхній зміст.

А як щодо двох інших уривків — Тита 2:3-5 і 1 Петра 3:1? Є вагомі підстави сумніватися, що Павло й Петро в цих текстах накладають на всіх жінок у всій історії людства загальну заповідь коритися своїм чоловікам.[65] Ідеться про пастирську пораду людям Середземномор'я першого століття, які дотримувалися правил домашнього устрою Аристотеля, і як така вона *мотивована не порядком творіння, а зрозумілим прагненням зберегти добре ім'я*. Поясню.

Правила домашнього устрою

Ми ризикуємо використовувати вірші «Дружини, коріться» як доказові тексти, якщо вириваємо їх із контексту. Розгляньмо літературний контекст — ширші уривки, у яких ми знаходимо ці та інші подібні вірші:

	Дружини — чоловіки / Жінки — чоловіки	***Діти — батьки***	***Раби — пани***
Ефесян	5:21-33	6:1-4	6:5-9
Колоссян	3:18-19	3:20-21	3:22-4:1
1 Петра	3:1-7	Не згадано	2:18-25
Тита	2:1-8	Не згадано	2:9-10
1 Тимофія	5:1-16	Не згадано	6:1-3

Що ми помічаємо, аналізуючи літературний контекст? По-перше: щоразу, коли згадано покору дружини, це частина так званого «домашнього кодексу», який упорядковує стосунки всередині дому, що складався з чоловіків, дружин, дітей і рабів. Відповідно до давніших учень Аристотеля,

за римським правом доми мали бути впорядковані під владою старшого чоловіка. Якщо дорослого чоловіка не було, цю роль брала на себе найстарша жінка. Античний домашній кодекс дотримувався ієрархії, встановленої в низхідному порядку: голова дому, потім дружина, потім діти й раби. Іншими словами: Павло й Петро не проголошують незалежної від контексту мудрості, яка мала б діяти для всіх подружніх пар до кінця християнської історії. Вони звертаються до цілком конкретного контексту — втілення Євангелія в пересічному античному домі, впорядкованому за вимогами римського суспільства.

По-друге, у жодному з цих текстів чоловікові не наказано провадити. Дружину лише закликають коритися. Апостоли виходили з того, що чоловічий провід уже існує. Своїми заповідями вони хотіли пом'якшити провід чоловіка й піднести нижчий статус жінки. Петро й Павло навчають жінок приймати покору як щось добровільне, підкріплене Євангелієм, а не просто терпіти провід чоловіка.

По-третє: в усіх цих уривках — і це найважливіше для аргументації цього розділу — *вимогу, щоб дружина корилася своєму чоловікові, поставлено паралельно з вимогою, щоб раби корилися своєму панові.* У двох місцях цю паралель застосовано й до послуху дітей батькам, але паралель зі стосунками пана й раба проведено щоразу.

Я ще повернуся до паралелі між рабством і патріархатом, але спершу хочу зазначити, що Павло й Петро не подають ні рабства, ні покори жінки в шлюбі як ідеалу — радше вони, як і мають робити всі добрі духовні провідники, допомагають церквам, з якими працюють, *якнайкраще впоратися із ситуаціями, які часом аж ніяк не ідеальні*. Щось подібне робить Бог у Буття 16, коли рабиня Агар утікає від своєї пані Сарри, яка її кривдила. Урятувавши й підбадьоривши Агар, Бог каже: «Вернися до своєї пані й упокорися під її руку!»[66] Хто з нас зробив би з цього висновок, що Божа настанова для неї виражала Його найвище й найкраще призначення для неї? Ні, Його батьківська порада допомагає їй якнайкраще впоратися із ситуацією, яка аж ніяк не ідеальна. Очевидно, для неї та її дитини краще скоритися Саррі, ніж утекти в пустелю.

І сьогодні іноді краще якнайкраще впоратися з неідеальною ситуацією, у якій ми опинилися. Мого щойно одруженого батька, наприклад, призвали на два роки військової служби в південноафриканській армії. З новонародженою дитиною й молодою дружиною вдома він знав, що це аж ніяк не ідеально, але вибору не мав. Він міг лише якнайкраще впоратися з поганою ситуацією. Альтернативою була в'язниця. Іноді пастор радить своїй церкві взяти участь у демократичних виборах, хоча демократії немає в Біблії і тому вона не обов'язково є вічним Божим ідеалом для людського суспільства. Проповідь проти цього викликала б непотрібну негативну реакцію. Те саме стосується Аристотелевого домашнього порядку в першому столітті.[67]

Турбота про добре ім'я

Окрім того, що вони допомагають їм якнайкраще впоратися з неідеальною ситуацією, — чому Петро й Павло радять жінкам і рабам добровільно коритися своїм чоловікам чи панам, яким, своєю чергою, наказано поводитися зі своїми дружинами чи рабами доброзичливо й шанобливо? У більшості текстів ми знаходимо переконливу відповідь: Павло й Петро дбають про те, щоб зберегти довіру до молодих церков і їхню євангелізаційну привабливість в очах світу, який за ними спостерігає і в якому послух жінок і рабів голові дому (*paterfamilias*) — це, зрештою, римський закон.

Ось докази цього в текстах:

- Перш ніж звернутися до рабів і дружин, Петро радить коритися імператорові й додає: «Бо така Божа воля, щоб ви, *чинячи добро, загородили уста незнанню нерозумних людей*».[68]
- Дружинам Петро каже: «Коріться своїм чоловікам, щоб і ті з них, хто не вірить слову, були без слова придбані поведінкою своїх дружин».[69]
- Дружинам на Криті Павло каже: «Коріться своїм чоловікам, щоб ніхто не зневажав Божого слова».[70]
- Рабам на Криті Павло каже: «Коріться своїм панам, щоб ви в усьому шанували науку Бога, нашого Спасителя».[71]
- Рабам в Ефесі Павло каже: «Усі, хто під ярмом рабства, нехай уважають своїх панів гідними всякої пошани, щоб не зневажалися Боже ім'я та наше вчення».[72]
- Щодо всіх своїх настанов, які він через Тимофія передає церкві в Ефесі, Павло пише: «Давай людям ці настанови, щоб вони були бездоганні. … Не давайте ворогові жодного приводу для лихослів'я».[73]

Що тут відбувається? Насамперед 1 Послання Петра, але також Послання до Тита й 1 Послання до Тимофія — це листи до невеликих, часто переслідуваних церков, які борються зі стражданнями. Сатана має стратегію — привертати до цих церков негативну увагу. Послання до ефесян — «внутрішній» документ, адресований виключно християнам, без огляду на сторонніх (тому там і не згадано проблем із добрим ім'ям). А в цих трьох посланнях мотивація полягає в тому, щоб розв'язати проблему, пов'язану з конкретною ситуацією, а саме: яке враження церква справляє на сторонніх. Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) каже про це:

Це була культура, зосереджена на честі, у якій ролі статей мали велике значення. Якщо жінка поводилася як «пан» свого чоловіка, панувала над ним, це вважали руйнівним викликом усій ієрархії Римської імперії та системі патронату. Порушення таких звичаїв сприймали серйозно, і вони могли зруйнувати добре ім'я церков. Поведінка жінок давала зручну нагоду для полемічних нападів на ранню церкву та інші релігійні групи.[74]

У світі, де раби й дружини за законом мусили коритися *paterfamilias*, цих дружин і рабів закликали піти далі звичної міри й добровільно підпорядкувати своє життя своїм чоловікам чи панам. На щастя, апостоли дали *paterfamilias*, якщо він був християнином, відповідні настанови, як щиро дбати про членів свого дому.

Коротко кажучи: коли Петро й Павло казали жінкам коритися своїм чоловікам, вони не закріплювали цим гендерної ієрархії в усіх шлюбах як своєрідного християнського ідеалу. Радше вони пристосовувалися до неідеальної ситуації. Петро в першому рядку свого послання звертається не до віруючих, які живуть у майбутньому, досконалому суспільстві, а до «приходьків, розсіяних по всіх провінціях», — ми чужинці, які роблять усе можливе, щоб пристосуватися, хоч і живемо своїм справжнім громадянством у Царстві Божому. Якщо зважати на давні норми домашнього устрою, ці уривки слід розуміти так, що церкву закликають долати культурні норми, не повстаючи відкрито проти них. Петро й Павло мусили діяти в межах недосконалих порядків, бо римські урядовці шукали будь-якого приводу, щоб ув'язнити християн. Будь-який виклик спричинив би для цих невеликих церков розслідування й переслідування. Примітно, що після написання 1 Послання Петра, Послання до Тита й 1 Послання до Тимофія минуло лише кілька років, доки їхніх авторів, Петра й Павла, стратили за порушення римського порядку.

«Раби, коріться … так само й ви, дружини, коріться»

Титові наказано навчати жінок коритися своїм чоловікам (2:3-5), а трохи далі йому сказано й те, що раби мають коритися своїм панам (2:9).

Петро обертає Павлів порядок: спершу він говорить про стосунки між рабами й панами, потім — про стосунки між дружинами й чоловіками. У 1 Петра 2:18 рабів закликано коритися своїм панам з усією пошаною — і не лише добрим і лагідним, а й несправедливим; потім у 3:1 читаємо, що дружини так само мають коритися своїм чоловікам. Петро вибором слів підсилює зв'язок між цими настановами: «Раби … коріться … Дружини, так само коріться …!»

Тепер перейдімо до головного аргументу цього розділу: *настанову, що дружини мають коритися, комплементаристи тлумачать як позачасову й загальнообов'язкову. А паралельну настанову, що раби мають коритися, ми, сучасні люди, які залишили рабство позаду, розуміємо як зумовлену ситуацією.*

Оскільки історія повторюється, коли з неї ніхто не вчиться, я трохи докладніше поясню цю думку.

Опір християн скасуванню рабства

Християни-аболіціоністи, рушієм яких було усвідомлення Божої справедливості, спершу 1833 року подолали рабство як інституцію у Великій Британії, а згодом звільнення рабів поширилося й на інші країни. Такі люди, як Вільям Вілберфорс (William Wilberforce), Джон Веслі (John Wesley), Джон Ньютон (John Newton), Чарльз Фінні (Charles Finney), сестри Ґрімке (Grimké), Гаррієт Стоу (Harriet Stowe), Олауда Еквіано (Olaudah Equiano) і Фредерік Дуґлас (Frederick Douglass), зрештою поклали інституції рабства тріумфальний і остаточний кінець. Усі сучасні християни охоче розповідають про цих героїв суспільних змін.

Менш відомо — і, можливо, ми свідомо це забуваємо, бо для християн сьогодні це ганьба, — що у США найбільшими противниками скасування рабства були християни на півдні країни. Насправді нинішня найбільша деномінація в США, південні баптисти (Південна баптистська конвенція), 1845 року навіть відокремилася від північних баптистів саме через це питання.

Аж до XVIII століття більшість християн вірила, що рабство біблійне, і мала на увазі, що воно *схвалене Богом*. Вірні Біблії богослови в Америці, такі як Роберт Дабні (Robert Dabney) і Дж. Г. Торнвелл (J. H. Thornwell), розробили переконливі біблійні аргументи на користь збереження рабства. Чарльз Годж (Charles Hodge), найбільший реформатський богослов свого часу, написав статтю під назвою *The Bible Argument on Slavery* [Біблійний аргумент щодо рабства], у якій аргументував так:[75]

- *Бог запровадив рабство.* Засудивши Ноєвого сина Хама на те, щоб бути рабом,[76] Бог Сам запровадив рабство.
- *Бог схвалював рабство.* Навіть Авраам, Давид і Йов мали рабів.
- *Мойсеїв закон підтримував рабство.* Наприклад, четверта й десята з Десяти заповідей передбачають, що Божий народ має рабів. Крім того, Мойсеїв закон дозволяв робити рабами бідних юдеїв і військовополонених.[77]
- *Ісус ніколи не виступав проти рабства.* Чого Він не засуджував, те Він, мабуть, схвалював.
- *Апостоли наказували рабам коритися своїм панам.* Вони регулювали рабство, не засуджуючи його.

- *Апостоли використовували рабство, щоб унаочнити позитивний аспект Євангелія* — ми, «раби Христові», маємо цілковито слухатися Господа, Якому належимо.

Кілька богословів намагалися змінити думку цієї більшості богословів, але зазнали невдачі. Наприклад, у чотириденних дебатах 1845 року аболіціоніст Джонатан Бланчард (Jonathan Blanchard) розглянув «загальні засади Біблії» і «весь обшир Святого Письма». Для нього було очевидно, що «засади Біблії — це справедливість і праведність». Він обстоював думку, що біблійними цитатами можна довести майже все й так дійти висновків, які суперечать вищим істинам Святого Письма.

На жаль, віруючі в Біблію християни Півдня були настільки переконані, що Бог схвалює рабство, що були готові взятися за зброю в громадянській війні, яка коштувала понад пів мільйона людських життів, аби обстояти своє право на збереження рабства! Громадянська війна, щоправда, не поклала край расизмові на американському Півдні, але так принизила християн, які колись мали рабів, що вони зрештою мусили визнати: рабство було злом. Невпинна культурна зміна — рушієм якої було відчуття справедливості — спонукала їх знову звернутися до Святого Письма, де вони повільно, але впевнено побачили хибність своїх дій. Сьогодні практично всі богослови вважають, що Біблія, якщо правильно її розуміти, попри численні колишні «біблійні» аргументи, не підтримує рабства і що ця практика гріховна.

Рабство й патріархат: порівняння

Розгляньмо тепер паралелі між рабством і патріархатом — споконвічно поширеним у цивілізації припущенням, що провадити мають чоловіки. Подивімося, як легко можна вибудувати подібний ланцюжок аргументів, якщо тлумачити Святе Письмо в комплементаристському дусі (тобто з погляду, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам):[78]

- *Бог запровадив чоловічу владу.* В Едемському саду до гріхопадіння Бог зробив Адама головою Єви.
- *Бог схвалював чоловічу владу.* Божий народ провадили патріархи, а не матріархині. В історії Ізраїлю переважають царі, а не цариці.
- *Мойсеїв закон підтримував чоловічу владу.* Десята заповідь каже, що ми не повинні бажати жінки, осла чи іншого майна свого ближнього. А священники мають бути чоловіками, не жінками.
- *Ісус ніколи не виступав проти влади чоловіка над дружиною.* Чого Він не засуджував, те Він, мабуть, схвалював.
- *Апостоли наказували дружинам коритися своїм чоловікам.* Вони регулювали патріархат, не засуджуючи його.
- *Апостоли використовували владу чоловіка, щоб показати позитивний аспект Євангелія*, у якому чоловік мав представляти Христа, Господа, а дружина — коритися своєму чоловікові, як Самому Христові.

Чи бачите ви разючі й протверезливі паралелі між спробами обґрунтувати Біблією рабство і патріархат? Навіть найбільша церква світу тепер визнає паралель між текстами «Дружини, коріться» і «Раби, коріться»: 1988 року Папа Іван Павло II ясно й чітко висловив думку, що використання Павлових слів в Ефесян 6 для виправдання рабства нічим не відрізняється від використання Ефесян 5 для виправдання покори жінки в шлюбі.[79]

Яблука й груші?

Як комплементаристські богослови реагують на цю схожість? Джордж Найт (George Knight) каже, що тексти «Дружини, коріться» і «Раби, коріться» дуже різні — «яблука й груші» (тобто речі, які не можна порівнювати). Чому? Я процитую статтю[80] провідного богослова-комплементариста Сема Стормза (Sam Storms), який наводить шість причин, чому, на його думку, ми можемо засуджувати рабство й водночас обстоювати покору жінок. Я цитуватиму його пункт за пунктом, подаючи його слова курсивом і в лапках, а потім відповідатиму на кожен окремий аргумент:

По-перше: *«Писання, як відомо, регулює небажані стосунки, не схвалюючи їх як незмінних ідеалів (див. Матвія 19:8; 1 Коринтян 6:1-8). Своїми настановами щодо стосунків між рабами й панами Павло не каже, що рабство — добра інституція».*

Отже, Стормз цілком розуміє, що Бог готовий пристосовуватися до суспільних структур. Добре! Але саме цей аргумент і треба навести щодо культурно приписаної покори дружини *paterfamilias* у греко-римському світі — Біблія її регулює, не схвалюючи.

По-друге: *«Інституція рабства не закорінена в творінні, а є радше викривленням, що постало внаслідок гріхопадіння. Шлюб і чоловіча першість, натомість, — частина первісного створеного порядку, який існував до гріхопадіння».*

Тут Стормз хибно розуміє Буття 2 і 3 та підносить до ідеалу те, що, згідно з Буття 3:16, є прямим наслідком гріхопадіння, а не творіння.

По-третє: *«У кількох місцях посіяно насіння скасування рабства. Див. Филимона 1:16, Ефесян 6:9. Проте ніщо в Новому Завіті не вказує на те, що те саме було передбачено для стосунків між чоловіком і дружиною».*

Це неправда. Галатів 3:28, 1 Коринтян 7 і правильне тлумачення Ефесян 5, особливо його вчення про взаємну покору, — це якраз і є «насіння для розпаду» чоловічого панування в шлюбі.

По-четверте: *«Якщо аргумент про рабство використовують, щоб визнати недійсною покору жінки своєму чоловікові, то хіба це не визнало б недійсною й покору дитини своїм батькам? Зверніть увагу, як Павло в Ефесян 5-6 розглядає стосунки між чоловіком і дружиною, батьками й дітьми, а також рабами й панами».*

Стормз уживає не те слово: діти мають «слухатися», тоді як дружини й раби мають «коритися». Це в особливий спосіб пов'язує дружин і рабів. Стормз, здається, також припускає, що батьки й діти в тій культурі читали б вірші про батьків і дітей так само, як ми сьогодні на Заході. Але хто з нас наполягав би, щоб наші діти слухалися своїх батьків аж до зрілого віку? Читач першого століття зрозумів би Ефесян 6 так, що Павло наказує навіть дорослим дітям слухатися своїх батьків, а не лише шанувати їх.[81]

Але навіть якби стосунки батьків і дітей тоді були такими самими, як сьогодні (а вони такими не були), *гендерна ієрархія в шлюбі дуже відрізняється від ієрархії поколінь у стосунках батьків і дітей.* Те, що наші маленькі діти мало знають про життя й життєву мудрість, ставить їх у становище, у якому залежність і послух для них найкращі, — тому їх дотримуються навіть в егалітарних культурах (де чоловіків і жінок вважають рівними). Те саме не стосується шлюбу між двома освіченими дорослими. Мета батьківства — провести наших дітей за межі залежності й послуху, щоб вони зрештою могли стати на чолі власної родини й тим самим стати рівними нам (як натякає Павло в Ефесян 5:31). Тож було б хибно намагатися утверджувати провід батьків над дитиною на

все її життя. Чому ж тоді ми маємо бути такими певними, що правильно робити це щодо свого чоловіка чи своєї дружини?

По-п'яте: *«У Павлових настановах рабам не згадано жодної незмінної моральної заповіді чи абсолютного морального принципу щодо рабства».*

Тут Стормз повторює перший пункт. Але подивіться на слова в 1 Петра 2-3: «Раби, коріться своїм панам … Так само й ви, дружини, коріться своїм чоловікам». На якій підставі Стормз певен, що перше — не незмінна моральна заповідь, а друге — так? Його погляд непослідовний.

По-шосте: *«Павло прямо передбачає можливість і схвалює те, щоб раб здобув свободу (1 Коринтян 7:21). Щодо дружин і їхньої покори своїм чоловікам він не каже нічого подібного».*

Це тому, що шлюб, на відміну від рабства, за Божим задумом — це єдність «одного тіла».[82] Звільнення від рабства було бажаним, бо воно означає відкуплення встановленої Богом інституції праці. Подібно до цього звільнення від патріархату — це відкуплення встановленої Богом інституції шлюбу. Мета Павла, коли він писав Ефесян 5, — досягти в тій культурі якомога рівноправнішого шлюбу, не подаючи заклику до революції проти правил Аристотеля.

Усе це означає, що, всупереч твердженням Джорджа Найта й Сема Стормза, рабство й патріархат *дуже* схожі між собою — це аж ніяк не яблука й груші, а *гнилі плоди одного занепалого дерева*. Рабство за своєю суттю дуже подібне до ідеї проводу чоловіка над дружиною. Чи доброзичливі, чи жорстокі у своїх виявах, обидві практики — наслідок занепалого світу. Немає сенсу, з одного боку, засуджувати навіть «доброзичливе» рабство — як це сьогодні роблять усі християни, — а водночас бути бастіоном «доброзичливого» патріархату.

Якщо одним із довготривалих наслідків Євангелія для суспільства є знищення рабства, то тим самим пострілом воно вбиває й другого зайця — патріархат. Саме тому Кларіс Мартін (Clarice Martin) у визначній статті про тлумачення Біблії серед афроамериканців ставить промовисте запитання: «Як можуть чорні проповідники й богослови-чоловіки застосовувати ліберальну герменевтику, коли проповідують і пишуть про рабів, але буквальну герменевтику, коли йдеться про жінок?»[83]

Уроки давньої несправедливості

Заперечуючи схожість між рабством і патріархатом, комплементаристські богослови повторюють помилку християн-противників аболіції з американського Півдня, знову ставлять церкви, які довіряють їхній богословській проникливості, у незручне для Церкви Ісуса становище й тим самим продовжують знецінення деяких своїх власних членів.

Ще трагічнішим усе це робить той факт, що найвпливовіші в усьому світі оборонці чоловічого панування — це *південні баптисти*, віросповідна спільнота, до якої належить кожна четверта американська церква. Вони й далі поширюють свої ідеї по всьому світу через своїх провідних богословів і медіа. Застереження Георга Гегеля (Georg Hegel), схоже, справджується: «Єдине, чого ми вчимося з історії, — це те, що ми нічого не вчимося з історії».

Чого ж саме сьогоднішня церква має навчитися з помилок християн-противників аболіції? По-перше: можна дійти переконання завдяки об'ємним «науковим» працям, що містять тексти з усієї Біблії, — як це буває з цілими деномінаціями й цілими богословськими школами, — і все ж помилятися.

По-друге: можливо, що культура розвивається в позитивному напрямку, який насправді є плодом християнських засад, що впродовж тисячоліть пускали коріння в цій культурі. Наприклад, Павлова «Magna Carta для людства» в Галатів 3:28 — це перший випадок в історії, коли хтось так переконливо сформулював ідею рівності й кінця соціальних ієрархій. Скільки насправді ми завдячуємо цьому віршеві скасуванням рабства й чоловічого панування в суспільстві? Замість того щоб відбиватися від впливу Євангелія в суспільстві чи навіть нападати на нього, церква мала б визнавати його своїм і радіти йому.

По-третє: можливо, що відкриття й поступ у суспільстві поставлять під сумнів давно усталене тлумачення Святого Письма. Коли більшість людей вірила, що світ плаский або що Земля — центр Всесвіту, церква мала біблійні вірші, щоб це підкріпити. Коли наукові відкриття це спростували, це дало нам змогу читати Біблію по-новому й побачити те, що в ній було завжди. Коли промислова революція й перші хвилі пізнішого руху за права жінок охопили Захід, жінки вперше отримали шанс довести свій інтелект і свою спроможність, порівнянні з чоловічими. Замість того щоб бачити в цьому загрозу, ми маємо радше побачити в цьому нагоду наново поглянути на саме Святе Письмо з питанням: що ми весь цей час пропускали?

По-четверте: слід уникати поширених помилок тлумачення. Щоб тлумачити окремі частини Біблії, треба залучати всю Біблію. Надто легко скласти докупи «доказові тексти», які самі хибно витлумачено. Не можна забувати, що книги Біблії, хоч і написані *для* нас, усе ж адресовані не *нам*. Ми *мусимо* заглибитися в історичний контекст, у якому написано текст, *перш ніж* виробимо позачасове послання, яке потім зможемо застосувати до нашого часу й нашого контексту.

По-п’яте: власні інтереси й *групове мислення* можуть призвести до того, що ми читатимемо Біблію дуже упереджено. (Більше про це ви знайдете в Додатку 6.) Зазвичай люди (зокрема й християни) опираються всьому, що загрожує їхньому становищу чи привілеям. Чи мали б богослови, які володіли рабами, право на найгучніший голос у богословських дебатах XIX століття? Чи можуть люди, які втратили б роботу й добре ім’я як пастори, провідники чи професори в комплементаристських церквах, служіннях і вищих навчальних закладах, сьогодні бути панівними голосами в цьому питанні?

По-шосте: щоб тлумачити Біблію, потрібна вся Церква. Ніколи не мудро ігнорувати чи принижувати ті частини Церкви, які бачать речі інакше, ніж ми. Називати людей, які щиро люблять Святе Письмо, «культурно пристосованими» чи «лібералами» може бути способом прикидатися глухими до Божого голосу. Люди, яким ми закидаємо «низький погляд» на Святе Письмо, можливо, значно краще розуміють деякі його частини, ніж ми.

Зрештою, для довіри до церкви в суспільстві особливо мало користі від того, щоб триматися хибних суспільних практик, хоча решта суспільства від них відмовилася. На мою думку, для церкви так само саморуйнівно й далі бути бастіоном патріархату, як і далі використовувати Біблію для виправдання рабства. Упродовж століть, коли культура й церква більш-менш погоджувалися, що рабство прийнятне, а церква навіть хвалила його найм’якшу форму, долучення до цього не надто шкодило добрій славі церкви. Але уявіть, як це сприйняли б, якби сучасна християнська родина на Заході вирішила «слухатися Бога», тримаючи двох рабів, які погодилися на цю практику з біблійних міркувань?

Схоже було, доки церква погоджувалася з культурним переконанням, яке сформулював Жан-Жак Руссо (Jean-Jacques Rousseau): «Чоловік має бути сильним і активним; жінка має бути слабкою й

пасивною; один мусить мати і владу, і волю; досить, щоб друга чинила невеликий опір»[84]. Тоді приєднання до патріархату не надто шкодило добрій славі церкви. Але тепер, коли навіть відзначений нагородами телесеріал, як-от *The Handmaid's Tale* («Оповідь служниці»), побудований на «жаху» покори жінки, ми як церква не надто далекі від тієї уявної сучасної родини з рабами, коли вчимо своїх доньок коритися однобічній владі свого чоловіка й забороняємо жінкам, які мають хист до навчання й проводу, навчати й провадити.[85]

Якщо ми, християни, поширимо рівність жінок за межі домашнього середовища — на церкву й суспільство, — то не лише зробимо свої шлюби гармонійнішими, а й зміцнимо довіру до нашого Євангелія в нашій культурі. Наші співгромадяни забули — але ми можемо їм нагадати, — що нинішнє піднесення становища жінки в нашій культурі історично вкорінене в повільному, але глибокому впливі нашого власного Євангелія, яке дарує гідність, і в пізнанні люблячого й справедливого характеру Бога. Зрештою, Бог уже давно не знає комплементаристських обмежень і давав жінкам силу повністю розгортати свої дари — зокрема й могутньо провадити й навчати чоловіків.

Примітки

1. Richard Hays, *First Corinthians*, с. 116
2. Навіть якщо в шлюбі діють влада й покора, це не означає, що дружина не може мати влади над своїм чоловіком в іншій сфері. Девора, наприклад, жінка Лаппідота, у патріархальній культурі, у якій вона жила, удома, можливо, і виконувала накази свого чоловіка, але водночас була успішною провідницею у своїй країні. Навіть її чоловік мусив там виконувати її накази. Це може здаватися складним, але не є суперечливим, бо в Біблії немає жодного місця, де покору жінки в шлюбі наведено як причину того, що вона не може брати на себе провідну роль у церкві й у суспільстві.
3. Як невеликий приклад: погляди в дусі однопунктового комплементаризму я знайшов у Н. Т. Райта (N. T. Wright) із Західної Європи, Гайка Ованнісяна (Hayk Hovhannisyan) зі Східної Європи і колись також у Майкла Берда (Michael Bird) з Австралії. Тим, хто глибоко втягнутий у «війни» між егалітаризмом (поглядом, що чоловіки й жінки рівні й можуть звершувати всі служіння, зокрема керівні) і комплементаризмом (поглядом, що Бог дав чоловікам і жінкам різні ролі, а провід належить чоловікам) у США, ця можливість, мабуть, недоступна. Н. Т. Райт пояснює: «Частина проблеми, особливо в Сполучених Штатах, полягає в тому, що культури настільки поляризуються, що багато людей, позначивши одну клітинку, вважають, що мусять позначити й десяток інших клітинок на тій самій сторінці, — не усвідомлюючи, що сама ця сторінка вкрай довільна й зумовлена культурою». Коли нам щось кажуть досить часто, ми схильні в це вірити. Якщо я позначу дві зірки на нічному небі й скажу: «Ці дві зірки пов'язані між собою. Вони утворюють сузір'я, що зветься «Вказівники»», то мій слухач уявить собі невидиму нитку, яка з'єднує ці зірки. Щоразу, коли він дивитиметься на небо, йому впадатиме в око їхня «належність одна до одної». Насправді це окремі зірки, віддалені одна від одної на мільйони світлових років. Лише з певного кута зору в нашій галактиці здається, що вони близько одна до одної. Так само й з роллю чоловіка як голови та служінням старійшини — це окремі зірки. За Божим задумом вони не обов'язково пов'язані між собою, а в Святому Письмі — напевно ні.
4. Бет Еллісон Барр (Beth Allison Barr) у *The Making of Biblical Womanhood* (розд. 6) цитує *Happily Ever After*.
5. Проте відомі богослови-комплементаристи помилково стверджують саме це! Андреас Кестенбергер (Andreas Köstenberger), наприклад, пише в *God, Marriage, and Family* (с. 250): «Ісус підтвердив первісний задум Бога-Творця щодо шлюбу, процитувавши і Буття 1:27, і 2:24 (Матвія 19:4-6 і паралельні місця). Тим самим наш Господь рішуче й наполегливо підтвердив первісний Божий задум щодо шлюбу, у якому чоловік — голова, а дружина — партнерка, що кориться й підтримує».
6. Wayne Grudem, *Evangelical Feminism*, розд. 1
7. John Piper, *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*, розд. 1
8. Ed і Gaye Wheat, *Intended for Pleasure*, 4-те вид., с. 30–31
9. Kevin Leman, *Sheet Music*, с. 54.
10. Tim і Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, розд. 2
11. Tim і Kathy Keller, *The Meaning of Marriage,* розд. 6
12. Tim і Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, додаток

13. Timothy Keller, The Timothy Keller Sermon Archive, 2012–2013
14. Послухати: www.bit.ly/2ZPRZGH
15. Джон Пайпер формулює цей аргумент так: «У стосунках між чоловіками й жінками в церкві чоловіки мають брати на себе провід — за аналогією з тим, як чоловік бере на себе провід удома (Ефесян 5:22-33)». Цікаво, що одна з найбільших церков на моєму континенті дозволяє жінкам проповідувати й керувати церквою. Але через наголос на покорі дружини там розвинулася дивна культура: ці проповідниці й пасторки відмовляються виходити заміж, бо члени церкви, щойно вони виходять заміж, сприймають їхню провідну роль менш серйозно.
16. Послухати: www.bit.ly/2ZPRZGH
17. Буття 3:16
18. Elaine Storkey, *Scars across humanity: Understanding and Overcoming Violence Against Women*, с. 210
19. Ідеї поширюються за межі церков. Тому ми мусимо поставити собі й питання, як християнські концепції впливають на культуру загалом. Якщо церква навчає, що покора жінки чоловікові — Божий ідеал, це не допомагає запобігати гендерному насильству. Якщо ж церква наголошує, що Божий ідеал для шлюбу ґрунтується на взаємності, це, безперечно, допомагає стримувати домашнє насильство.
20. Див. www.ab.co/3bHZF05 і www.bit.ly/3GNbrVt
21. www.bit.ly/3nVy1CK
22. Eggerichs, *Love & Respect*, с. 221. Він висунув це твердження, не посилаючись ні на дослідження, ні на інші зовнішні докази.
23. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, розд. 2. Дослідження Інституту Ґоттмана доходить того самого висновку. Джон Ґоттман (John Gottman) пише у своїй книжці «Die sieben Prinzipien für eine glückliche Ehe» («Сім принципів щасливого шлюбу»), що «статистично ймовірність того, що шлюб розпадеться, становить 81 %, якщо чоловік не готовий ділити владу зі своєю партнеркою».
24. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, розд. 2.
25. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue,* розд. 2.
26. В інтерв'ю для подкасту Алан Фроу (Alan Frow) обстоює модель «вирішального голосу» *[tiebreaking]*, обґрунтовуючи це тим, що як пастор, консультуючи егалітарні подружжя (у яких чоловік і дружина рівноправні), він помічає, що «там багато напруги, бо вони не знають, хто ухвалюватиме рішення». Послухати тут: www.bit.ly/2ZPRZGH. Але чи справді це так загалом? Якщо виходити з мого досвіду шлюбу й подружніх пар, яких я консультував, то саме уявлення дружини, що влада її чоловіка вступає в дію, коли вони не можуть дійти згоди, насправді породжує в шлюбі величезну напругу. Чимало християнських консультантів наголошують, що найбільше допомагає впоратися з напругою в конфліктних християнських шлюбах не запровадження інстанції ухвалення рішень в особі чоловіка, а відмова від неї. Радше подружжя має навчитися по-справжньому слухати одне одного, любити одне одного й відкладати власні плани заради іншого. Я чув досить історій жінок, які відчайдушно намагаються коритися праву вирішального голосу свого чоловіка, але все одно від цього страждають. Коли я уявляю, що ролі помінялися, і ставлю себе на місце дружини, яка в певній справі палко обстоює одну думку, тоді як її чоловік так само палко обстоює іншу й зрештою ухвалює рішення, мені стає ясно, що концепція права вирішального голосу може змусити чоловіка знехтувати словами Ісуса: «Отже, усе, що ви хочете, щоб люди вам [не] робили, — так само й ви їм [не] робіть».
27. Матвія 24:10; Луки 12:1; 1 Коринтян 7:5; 11:33
28. Ще один аргумент комплементаристів звучить так: якщо взаємна покора (в Ефесян 5:21) має стосуватися всіх трьох пар стосунків (чоловік — дружина, батьки — діти, пани — раби), то Павло ніяк не може підважувати концепцію проводу й покори в шлюбі, бо друга й третя пари стосунків за своєю природою ієрархічні. Проте я розумію Ефесян 5:21 інакше: це не рамковий вірш для всіх трьох пар, а лише перехідний вірш до нової частини Павлового послання, яку він застосовує саме до подружніх стосунків. Це набагато кращий підхід, ніж підхід таких комплементаристів, як Шрайнер (Schreiner) і Найт (Knight), які хоч і приймають думку про взаємну покору і для чоловіків, і для дружин, але дивним чином переформульовують її так: «дружина кориться своїй ролі слухняної дружини, тоді як чоловік кориться своїй ролі жертовного провідника». Але Павло явно закликає їх коритися не своїм ролям, а одне одному.
29. Римлян 13:1
30. «Оскільки *hypotassō* містить думку про нижче становище порівняно з кимось іншим, це слово придатне і для покори владі, і для покори в особистих стосунках між рівними. У першому випадку існує об'єктивний ранг в ієрархії: християни, наприклад, підвладні цивільному урядові, тому мусять коритися цій владі. У другому випадку ранг суб'єктивний: віруючі мають самі ставити себе нижче за інших, наче вони стоять в ієрархії; тобто вони мають стави-

тися до інших так, наче ті важливіші за них самих; у цьому суть християнського смирення (Римлян 12:10; Филип'ян 2:3)». (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, с. 36)

31. Синтія Вестфолл (Cynthia Westfall) пише в *Paul and Gender* (розд. 1): «Ефесян 5:18-23 у грецькому тексті становить одне речення, а настанови дружинам у вірші 22 — завдяки пропускові дієслова «коритися» у вірші 22 — граматично залежать від взаємної покори у вірші 21».
32. Павло, схоже, захищає це значення слова «коритися» у своєму посланні тим, що в наступних віршах для стосунків «батьки — діти» та «пан — раб» вибирає інше слово — «слухатися».
33. Тита 2:4
34. Є навіть неврологічне пояснення того, чому чоловіки зазвичай егоїстичніші за дружин, — див. www.on.today.com/3CKRlsD
35. *Men and Women in Christ*, с. 64
36. Duvall і Hays, *Grasping God's Word*, розд. 13.
37. Аристотель, *Політика*, 1255b.
38. Я також виходжу з того, що «раби як у грецькому, так і в римському середовищі юридично не могли одружуватися. Тому Павлові зауваги щодо поведінки дружин і чоловіків в Ефесян 5 звернені передусім до вільних, особливо до того суспільного прошарку, який вів доми з рабами». (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, с. 66)
39. David Scholer, *Journal of the Evangelical Theological Society*, т. 30, грудень 1987 р., с. 416. www.bit.ly/3bDKpl9
40. Аристотель, *Політика*, 1259a.
41. Цельс був поганським критиком, який жив у II столітті. Ця цитата походить від Ross Shepherd Kraemer з *Her Share of the Blessings* (с. 128).
42. Див. John Piper, *This Momentary Marriage*, розд. 6–8
43. Ґрудем уживає термін «paterfamilias» лише один раз, а саме в примітці 102 до розділу 7. Там інший автор наголошує на значенні найстаршого члена дому.
44. Іван Павло II, *Mulieris Dignitatem*, с. 88.
45. Буття 21:12
46. Суддів 13:10-11
47. Луки 1:26-38
48. Матвія 1:18-21
49. 2 Царів 4:8-10
50. 1 Самуїлова 25:3
51. 1 Самуїлова 25:25
52. Вихідна цитата за NRSV [New Revised Standard Version] (англійський переклад Біблії)
53. Richard Hays, *First Corinthians*, с. 116.
54. Стандартну працю Ґрудема (Grudem) *Evangelical Feminism and Biblical Truth* [Євангельський фемінізм і біблійна істина] написано, наприклад, для того, щоб спростувати егалітарні аргументи (тобто аргументи на користь погляду, що чоловіки й жінки рівні й можуть звершувати всі служіння, зокрема керівні), серед них і аргумент, що 1 Коринтян 7 навчає про шлюб рівних. Проте в дуже короткому підрозділі (6.7), який займає лише одну з 800 сторінок праці, Ґрудем лише стверджує, що 1 Коринтян 7 тільки регулює владний провід чоловіка. Однак він не наводить жодних аргументів проти припущення, що цей уривок має не лише регулювати *застосування* ієрархічного тлумачення Ефесян 5, а й визначати саме *тлумачення* Ефесян 5. Уривок на зразок 1 Коринтян 7, який недвозначно стверджує, що і чоловік, і дружина мають однакові повноваження одне над одним, — факт, щодо якого згодні всі тлумачі, — повинен мати вагу при тлумаченні уривка (Ефесян 5), про який лише деякі тлумачі стверджують, що він дає чоловікові однобічну владу.
55. Наприклад, Том Шрайнер (Tom Schreiner) — як зазначає Ендрю Бартлетт (Andrew Bartlett) у *Men and Women in Christ* (с. 18–19) — у відповідь на книжку Філіпа Пейна (Philip Payne) *Man and Woman: One in Christ* 2009 року пише докладний огляд і намагається її спростувати. Хоча Пейн присвячує 1 Коринтян 7 цілий розділ, Шрайнер, як не дивно, взагалі не згадує цього розділу. Подібно й Клер Сміт (Claire Smith), яка 2012 року видала книжку *God's Good Design: What the Bible Really Says about Men and Women* [Добрий Божий задум: що насправді каже Біблія про чоловіків і жінок]. Її заявлена мета — розглянути «найважливіші біблійні тексти», які «мали б визначати» найкращу модель шлюбу. Книжку захоплено рекомендують Дон Карсон (Don Carson) та інші, багато хто хвалить її за повноту. Проте, як не дивно, жоден із п'яти її розділів про шлюб не розглядає 1 Коринтян 7. Я не закидаю цим ав-

торам нечесності — лише вказую на значну сліпу пляму й ознаки «упередження підтвердження», коли люди несвідомо використовують Біблію не для того, щоб дізнатися все, що вона каже на певну тему, а лише для того, щоб підкріпити свою заздалегідь сформовану думку.

56. Цит. за *Discovering Biblical Equality*, с. 238
57. Джерело: www.gates.ly/3bMqqQZ
58. Джерело: Sandra Joshel і Sheila Murnaghan, *Women and Slaves in Greco-Roman Culture*, с. 217–20. Цит. за: Barr, *The Making of Biblical Womanhood* (с. 226)
59. Див. Susan Hylen, *Women in the World of the New Testament*
60. Щоб краще зрозуміти, як соціальні умови обмежують коло людей, які можуть узяти на себе провідну роль, подумайте про сучасну церкву, яка складається переважно з людей із вищою освітою в заможному районі. А тепер поміркуйте, наскільки малоймовірно, щоб неосвічений робітник у цій церкві міг узяти на себе провідну роль, — з тієї простої причини, що було б сумнівно, чи ці люди йшли б за ним (і чи міг би він ними взагалі провадити). Саме тому ми й не знаходимо в Біблії прикладів того, щоб раби були старійшинами (пресвітерами).
61. John Stackhouse, *Finally Feminist*, с. 39
62. Колоссян 3:18
63. Тита 2:5
64. 1 Петра 3:1
65. Щоб моя книжка не стала надто довгою, я вирішив не пояснювати 1 Петра 3:1-7 повністю. Проте я рекомендую розділ 6 книжки Ендрю Бартлетта (Andrew Bartlett) *Men and Women in Christ* [Чоловіки й жінки у Христі]. Розділ має назву «Submission and Honour: 1 Peter» («Покора й шана: 1 Петра»). Бартлетт, на мою думку, переконливо показує, що Петро по суті йде тим самим шляхом, що й Павло в Ефесян 5, щоб підважити ієрархічний порядок культури вченням про *взаємну* покору. Як і Павло, Петро в 3:1-6 не скидає культурно очікуваної покірної ролі жінки, але й не схвалює її беззастережно; радше він переглядає її, даючи нові мотиви, натхненні Євангелієм: не страх перед чоловіком-нехристиянином, а надію на Бога і прагнення приєднати чоловіка до Христа. І, як і Павло, Петро не ідеалізує й не засуджує культурно очікуваної владної ролі чоловіка-християнина, а переглядає її у 3:7 у трьох аспектах: 1) чоловіки мають поводитися зі своїми дружинами «так само» (це вирішальний вислів, якого багато богословів-комплементаристів, здається, не помічають), як перед тим описано: віруючих щодо їхнього Бога й царя (2:13); рабів щодо їхніх панів (2:18-25); Христа щодо Його катів (2:21); і дружин щодо їхніх чоловіків, зокрема Сарри щодо Авраама в Буття 18 (3:1-6), — тобто в смиренній покорі. 2) Чоловіки мають жити зі своїми дружинами так, щоб зважати на меншу силу своїх дружин. 3) Чоловіки мають шанувати своїх дружин, які (на відміну від греко-римської культури) не перебувають у підпорядкованому становищі, бо вони рівноправні співспадкоємиці спасіння. «Шанувати» тут — те саме слово, яке раніше в посланні вжито, щоб описати покору, яку всі віруючі мають виявляти імператорові; пор. 2:13 («коріться [владі]») і 2:17 («шануйте імператора»). Іншими словами, Петро, не вживаючи точного формулювання, каже чоловікам, що вони так само мають виявляти своїм дружинам покору (у сенсі смиренного, шанобливого служіння). У такому розумінні Петро, як і Павло в Ефесян 5, здається, переосмислює значення покори в шлюбі: від простого послуху владі іншого — до зобов'язання смиренно служити й бажати добра. Послух владі може текти лише в одному напрямку; але, як показано в Ефесян 5 і 1 Петра 3, християнські шлюби, незалежно від суспільних структур, у яких вони перебувають, мають свідчити про смиренне служіння, яке тече в обох напрямках. Зверніть також увагу, що Петро не називає підставою для покори дружини того, що чоловік за Божим задумом має однобічну владу над дружиною. Якби Петро так вважав, це був би ідеальний контекст, щоб про це згадати. Але він цього не робить, і насправді ніде в Біблії немає місця, де чоловікам наказано однобічно здійснювати владу над своїми дружинами.
66. Буття 16:9
67. До речі: як колись Аристотелів домашній порядок і монархічна форма правління, так сьогодні демократія — це, можливо, найкраща система правління, яку суспільство досі відкрило.
68. 1 Петра 2:15
69. 1 Петра 3:1-2
70. Тита 2:5
71. Тита 2:10
72. 1 Тимофія 6:1
73. 1 Тимофія 5:7, 14
74. Джерело: www.bit.ly/3EL7OgM

75. За цей підрозділ дякую Kevin Giles, розділ 8 книжки *What the Bible Actually Teaches on Women*.
76. Буття 9:20-27
77. Левит 25:39-41; 25:44-46
78. За цей підрозділ дякую Kevin Giles, розділ 8 книжки *What the Bible Actually Teaches on Women*.
79. Папа Іван Павло II, *Mulieris Dignitatem*, с. 24. Цит. за: Barr, с. 110.
80. Джерело: www.bit.ly/2ZXK1LY
81. «Стосунки між дітьми й батьками в суттєвих моментах відрізнялися від нашої сучасної культури. У сучасному світі передбачається, що діти колись, ставши дорослими, стають незалежними від своїх батьків і більше не перебувають під їхньою владою. В античному світі так не було; там від дорослих дітей очікували, що вони залишатимуться під владою своїх батьків аж до зрілого віку». (Howard Marshall, *Discovering Biblical Equality*, с. 188.)
82. Джейн Гукер (Jane Hooker) наводить ще один аргумент, який я додам до списку Стормза: «Є суттєві відмінності між біблійною практикою рабства і новішою американською практикою рабства». (Джерело: www.bit.ly/3GNFnk9). Цим вона, схоже, хоче сказати, що суспільний рух за скасування рабства в останні століття зрозумілий, але рабство в першому столітті було не таким уже й поганим. Але й у першому столітті з рабами поводилися жорстоко. Крім того, вона оминає суть справи: в обох випадках рабство означало володіння людиною з економічною метою. Скасування рабства стосувалося не лише поганого поводження з рабами, а й його м'яких форм.
83. Cain Felder (ред.), *Stony the Road we Trod*, с. 226. Цит. за: Barr, розд. 6.
84. Jean-Jacques Rousseau, *Emil oder Über die Erziehung* [«Еміль, або Про виховання»] (1762). Цит. за: Barr, розд. 6
85. Джон Стекгаус (John Stackhouse) у *Finally Feminist* (с. 56) висловлює це гостріше: «Коли суспільство було патріархальним, як у контексті Нового Завіту і як усюди у світі, крім сучасного суспільства нашого часу, церква уникала скандалу, пристосовуючись до цього. Але тепер, коли сучасне суспільство принаймні офіційно егалітарне, скандал полягає в тому, що церква не йде разом із суспільством і не радіє безпрецедентній свободі давати жінкам і чоловікам служити відповідно до своїх дарів і покликання, без довільних меж за статтю. Цей скандал заважає і євангелізації інших, і … утриманню та зростанню тих, хто вже навернувся. … Збереження патріархату церквами в цьому суспільстві становить для [багатьох] релігійну перешкоду».